

17152

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
(PREHİSTORYA)
ANABİLİM DALI

ANADOLU'DA ORTA PALEOLİTİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman : Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA

Habibe YÜKSELEN

ANKARA 1991

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
1.- GİRİŞ	1
1.1. - Amaç ve yöntem	3
2.- ORTA PALEOLİTİĞE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	
2.1. - Orta Paleolitiğin genel çerçevesi	5
2.1.1.- Flora ve fauna	8
2.1.2.- Neanderthal'ler ve yaşam biçimleri ...	11
2.2. - Orta Paleolitik kültürler	
2.2.1.- Mousterian	21
2.2.2.- Levalloisian	24
3.- ANADOLU ORTA PALEOLİTİĞİ	
3.1. - Anadolu'nun Pleistosen dönem paleo- coğrafik yapısı	28
3.2. - Orta Paleolitik buluntu yerleri ve dağılım alanları	35
3.3. - Orta Paleolitik aletlerini içeren araştırmalar	37
3.4. - Ekonomik yapı	48

4.- YAKIN DOĞU ORTA PALEOLİTİK KÜLTÜRLERİ, ÖZEL- LİKLERİ VE BULUNTU YERLERİ	
4.1.- Doğu Akdeniz kültürleri	53
4.2.- Irak ve İran kültürleri	65
5.- ANADOLU KÜLTÜRLERİNİN YAKIN DOĞU KÜLTÜRLERİ İLE KARŞILAŞTIRIMI	77
SONUÇ	83
SUMMARY	90
BİBLİYOGRAFYA	92
ŞEKİLLER	98
HARİTALAR	106

Ö N S Ö Z

İnsanın ekolojik denge içindeki yerini korumaya çalışırken gösterdiği tepkiler, kültür farklılaşmasına ve çeşitlenmesine neden olmuştur. Bunu ilk olarak yazılı tarih öncesi dönemlerde görüyoruz.

Orta Paleolitik adı altındaki bu çalışma, yaklaşık 100 bin yıl öncesinin bölgelere göre günümüze ulaştırdıklarıdır. Özellikle ülkemizde yapılan araştırmaları, yakın çevresiyle olan bağlantıyı güçlendirmesi açısından yapılan çalışmaları, görüşleri ve değerlendirmeleri bir araya toplamaya önem verdik.

Bibliyografyayı mümkün olduğunca geniş tutmaya çalıştık. Herşeye rağmen eksiklikler söz konusu olacaktır. Bununla birlikte, Paleolitik dönemler içinde Orta Paleolitiğin yerini tüm özellikleriyle verebilmiş olmayı umud ediyoruz.

1. GİRİŞ

Kuvaterner, prehistorik devirlerin doğal ortamıdır. "Pleistosen" terimi ilk kez 1833 yılında Sir Charles Lyell tarafından, Pliosen'in en yeni bölümü için, "Kuvaterner" terimi ise daha sonraları Desnoyers tarafından Fransa'nın Touraine ve Languedoc havzalarındaki genç denizel çökeller için kullanılmıştır.

Bazı yazarlara göre günümüzde hemen hemen eş anlamlı olan Kuvaterner ve Pleistosen, aynı zamanı kapsamaktadır. İtalya'nın güneyindeki denizel Kalabriyen kentinin tabanı ile Avrupa'da buzul çağının habercileri olan foraminifer ve mollüska buluntularıyla başlamaktadır (Ozaner - Saraç, 1985 s.20).

Tanım olarak Kuvaterner, Pleistosen ve Holosen epoklarını kapsayan Senozoik zamana ait bir sistemdir. Ya da "İklim yönünden oldukça sıcak ve kararlı gidiş gösteren üçüncü zamanı izleyen, soğuğa kayan bir iklim farklılaşması ve kısa süreli iklim oynamaları ile belirlenmiş bulunan bir zaman aralığıdır" şeklinde de tanımlanabilir (Erol, 1966 s.6). Kuvaterner, jeoloji devirlerinin en kısası -Pearson (1964, s.2) tarafından 1 - 2 milyon yıl olarak tanımlanmıştır- ama günümüz yeryüzünün şekillenmesi ve insanın maddi manevi kültür kalıntıları- nı içermesi bakımından en etkili olanıdır.

Kuvaterner, birtakım iklimsel özellikler gözönünde tutularak kendi arasında iki ana bölüme ayrılmıştır. Buzul ve kar yağışlı olan ilk evreye "Pleistosen", ılık iklim koşullarıyla belirgin ikinci evreye de "Holosen" adı verilmiştir. Bu bölünmenin keyfi olduğu görüşünde birleşenlerce Holosen, Pleistosen'in en son buzularası dönemidir (Ozaner-Saraç, 1985 s.20).

Pleistosen'in özelliği, sert ve kısa süreli iklim değişiklikleri göstermesidir. Yıllık ısı ortalamasının $0-10^{\circ}$ olduğu sanılmaktadır. Isı oynamaları, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde çeşitli iklim kuşaklarının oluşmasına yol açmıştır. Yeryüzünün kuzey kesimleri buzulların etkisinde bulunurken, orta ve güney kesimlerde alçak basının etkisiyle yağışlar artmış, dünyanın kurak olan bölgeleri o devirlerde daha çok yağmur almış, buzul alanlarına karşılık plüvial devirler meydana gelmiştir. İklim değişimleri, toprakların yeniden düzenlenmesi, buzul sınırlarının ilerleyip gerilemeleri, kıta köprülerinin bozulma ya da yeniden kurulmaları, su düzeylerinin alçalıp yükselmeleriyle oluşan koşullar; bitki ve hayvan topluluklarının geniş çapta göçlerine, bu koşullarda dayanamayanların soylarının batmasına ya da belli türlerin belli alanlara bağlı kalmalarına yol açmıştır.

Pleistosen, daha çok buzulların ilerleme ve geri çekilmeleri gözönüne alınarak alt, orta ve üst olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

Üzerinde çalıştığım konu Orta Pleistosen dönemidir. Söz konusu olan, insanın yeryüzünde görüldüğü andan itibaren doğa ve kendisi arasında birtakım ilişkilerin iç içe yaşandığı uçsuz bucaksız zaman içinde Orta Ple-

istosen dönemin özellikleri ve etkileridir. Bunun için ülkemizin yanısıra ülkemiz dışındaki üretim ya da endüstri özelliklerine de bir parça değinme gereği duyduk. Çünkü bu konuda ayrıntılı bir Türkçe yayın bulunmamaktadır.

1.1.- AMAÇ VE YÖNTEM

Ağırlığın taş endüstrisine dayandığı konuda, prehistorik insanın yaşama savaşında verdiği üretime ilişkin bir evrensellikte ülkemizin yerini saptayabilmek amacıyla ele alınan bölgeler ve dönem mutlaka yeterli ve sağlıklı bir çıkarım için belirleyici unsurlar değildir. Ama genel bir çerçeve çizebilmek, yaklaşım açısından pekâlâ mümkündür.

Araştırma geniş çapta bibliyografya çalışmasından oluşmaktadır. Prehistoryen sayısına paralel ortaya çıkan görüşleri birbiriyle çakışsın ya da çakışmasın, bulabildiğimiz ölçüde vermeye çalıştık.

Bugün üretilmiş olan endüstri için evrenselliğin varlığından sözdebiliyoruz. Ama ne ölçüde sözdebiliyoruz. Ve yerel özelliklerin evrenselliğe yansıtıcıları nelerdir ?

Orta Paleolitik dönem endüstrisi temelde kesici cisimlerden oluşmaktadır. Kayalara darbe uygulanması sonucu parçalama etkileri az olan ve belirgin şekilli ürünler ortaya çıkmasını sağlayan bir dizi davranışlar sözkonusudur. Bu hareketler dizisi ve ürünler, kıyıcılar ve iki yüzeylilerin üretimiyle ilişkili çok eski ürünlerin ve davranışların gelişimi sırasında ortaya çıkmıştır. Geniş bölgelerde ve binlerce kuşak boyunca

eski dünya temsilcilerinin, maddeyle yüzyüze olma özgür lüğünden kaynaklanan bir usulü çok iyi öğrendikleri kesindir. Fakat başlangıcın tek bir noktadan oluştuğunu söylemek mümkün değildir. İki yüzeyli aletlerin ve bu aletlere ait yonga artıkları ve yonga aletlerin yer değiştermesinden anlaşıldığı gibi, ortam (taş işlemeye zorlayan şartlar) kısa dönemlerle her yerde oluşmuştur.

2. ORTA PALEOLİTİĞE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

2.1.- ORTA PALEOLİTİĞİN GENEL ÇERÇEVESİ

Araştırmalar açısından prehistorya dünyasının merkezi olarak görülen Fransa'da Orta Paleolitik dönem, "Würm I buzul çağı ile başlar, Würm II/III geçiş dönemi ile birlikte yerini Üst Paleolitiğe bırakır" (Sonneville-Bordes, 1972 s.83). Leakey'e (1988 s.76) göre, bu dönem Avrupa'da Riss-Würm buzularası evrede ortaya çıkmaktadır. Afrika'da Kanjerien-Gamblien yağış arası ile denktir. Asya'da ise bunlarla çağdaş olan devirde karşımıza çıkmaktadır.

Kronolojik olarak kesin bir tanımın ne ölçüde verilebildiği konusunda çeşitli görüşler vardır. Bunlardan biri yine Leakey'ninkidir:

Paleolitik dönemler arasındaki çizgiyi saptamada herhangi bir kültürün son bulması değil, jeolojik zaman kronolojisinin belirli bir yeri gözönünde bulundurulmalıdır. Çünkü Orta Paleolitik adı altında geçen kültürler hem Alt Paleolitik dönem sonlarına, hem de Üst Paleolitik dönemin ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Alt Paleolitik dönemin sonlarında başlayan bir kültürün gerçek anlamda gelişimi Orta Paleolitik'te olmuş, kültürel ilişkilerle birlikte de bazı yeni kültürlerin gelişimini etkilemiştir (a.g.e.s.94). Ayrıca, bugün Orta Paleolitik ve onun bir kültürü olan Mousterian'ın aynı anlamda kullanıldığına, oysa içerik olarak her ikisinin de farklı terimler olduğuna dikkati çekmektedir. Ve Orta Paleolitiği sadece sıcak Mousterian'ı içeren bir kavram olarak kullanmak-

tadır.

Diğer görüş, bir grup yazara aittir. Bu görüşe göre de;

"Kronolojik kesitler, bazı yönleriyle genelde keyfidir ve Orta Paleolitiği Alt Paleolitik'ten ayırt etmeyi sağlayıp sağlamadığı sorulabilir. Birbirine çok sıkı bağılı iki yüzeyle ve yonga kültürleri, bazı yazarları bu ikisini Alt Paleolitik içinde bir arada kabul etmeye zorlamıştır. Böylece özellikle Avrupa dışında, sadece taş endüstrilerine dayanarak Orta ve Üst Paleolitiğin birbirine karıştırılması için haklı sebepler ortaya çıkacaktır..... tüm ölçüler içinde değerlendirildiğinde bir paleolitiği diğerinden ayıracak belirgin sebepler yoktur ama jeolojik ve kültürel açıdan yakınlaşmalar vardır. Böyle bir durum prehistorya için uygun değildir. Tarihte sağlam bir kronolojik sıra içinde birbiri üzerine gelen kültürel olaylar oluşturmak gerekmektedir. Jeolojik bakımdan son buzularası döneme (Afrika için yağışarası dönem) ve Würm buzulu (Afrika için Gambilien) rastlayan bir Orta Paleolitik kavramı, eski dünyanın batısındaki Levalloiso-Mousterian karışımı gelenek ve tekniğin yoğun gelişimine uygun düşmektedir. İster Alt Paleolitik'te ulaşılmış teknik davranışlardan kaynaklanmış olsun, ister çok uzun süre yaşanmış bazı Acheulean biçimler olsun, ister buzularası dönemlere denk gelen zamanlarda bazı bölgelerde binlerce yıl boyunca devam ettirilmiş Mousterian biçimler olsun, bu geleneklerin hiçbir tanımlayıcı değeri yoktur..... Levalloiso-Mousterian işleminin hüküm sürmediği veya başka tekniklerden ayırt edilemediği

Güneydoğu veya Orta Asya'da, Orta Paleolitiği oturtmak çok zordur.

Zamanın akışı iklimler, kültürler ve insanlar için aynıdır; öyleyse insan tiplerinin evrimi sıcak ve soğuk dönemlerin dönüşümü ile veya bir teknikten diğerine geçiş dönemi ile aynı akışı izlemektedir. Böylece paleanthropien denen tipler -Neanderthal adamı da kapsar- ile Levalloiso-Mousterian topluluğu arasında bir çakışma vardır. Ama paleanthropien insandan başka hiçbir insan böyle bir endüstri ile ilişkide bulunmamıştır. Böyle bir çakışmadan söz etmek önemli değildir. Hem Orta Paleolitik'te, hem de Üst Paleolitik'te yer alan sitlerin sayısı hiç de az değildir. Bu durum yongaların hakim olduğu endüstrilerle, dilgilerin hakim olduğu endüstriler arasındaki zıtlığı yeniden ortaya çıkarmaktadır. Yine de kesin sınırlar çizmek tedbirsizlik olacaktır. Buralarda bulunan uzun süreli kalıntılar ve birbirlerine yumuşak geçişler, kültürlerin evrimi düşüncesine dayandırılabilir; zira istisnalara ve zıtlıklara rağmen insan endüstri varlıkları düzenli evrelerle uyum halindedir" (Leroi-Gourhan, 1968 s.95).

Prehistorya'ya kesin boyutlar kazandırmanın zorluğu ve çok yönlü bilimsel araştırmaları beraberinde getirdiği bilinen bir gerçek. Bunu yapılan ve yapılacak olan yeni çalışmalara bırakıp, Avrupa çerçevesinde Orta Paleolitik dönemin sınırlarını belirtmek istiyoruz.

Bugün Orta Paleolitik dönemin başlangıcı ve sonu insanlık tarihinin son 90 bin'i ile 35 bin-40 bin'leri olarak kabul edilmektedir.

Alt Paleolitik süresince oldukça ılıman geçen

iklimden sonra Orta Avrupa'dan gelen soğuk ve sert iklim önemli ölçüde bozulmalara yol açmıştır. Yeni bir buzullaşmanın ortaya çıkması, insan yaşamını teknoloji ve faunası ile birlikte farklılaşmaya itmiştir. Bu dönemin insanı bir yandan kendinden önceki Alt Paleolitik insanın teknik ve yaşam biçimini sürdürürken aynı zamanda daha sonraları ortaya çıkan modern yapıdaki insanın gelişimine katkıda bulunacak antropolojik ve psikik koşulları hazırlamıştır (Sonneville-Bordes, 1972 s.83).

2.1.1.- FLORA VE FAUNA

Son buzularası dönemde Avrupa'da iklim oldukça yumuşaktır. Ağaç ve bitki polenlerinin bataklıklara düşüp kronolojik seviyeler olarak korunmasından yararlanılarak belirlenmiş olan floral yapı; en soğuk bölgede yani kuzeyde dağ eteklerinde tundra bitkileri -yosun, ot, saz gibi türler- şeklindedir.

Tundranın ılıman olan kısımlarında bodur bitkiler; daha ılıman bölgelere gidildikçe orman şeklinde köknar, çam kozalaklı ya da iğne yapraklı ağaç yetişmiştir. Orman oluşması için yeterli oranda yağmur almayan yerlerde ise ağaçlar dağınıktır ve yerler çim ile kaplıdır. Daha az yağmur alan yerlerde -Güneydoğu Avrupa, Asya'ya doğru- otluk stepler vardır.

Buzul soğuğu güneye doğru gidince tundranın üzerini buz kaplamıştır. Ve tundra zamanla kozalak ormanlarının yerini almış, kozalak ormanları güneye inmeye başlayarak oranın bitki topluluğunu almaya başlamıştır. En soğuk zamanlarda orman sınırı Alp'lerin gü-

neyine rastlamaktadır.

Tundra mamut, ren geyiği, misk öküzü gibi ot ile beslenen hayvanlar için idealdir. Bu çeşit hayvanların karın altındaki bitkileri pençeleri ile kazarak yiyebilecekleri düşünülüyor (Schultz, 1963 s.82).

Bir fil türü olan mamut oldukça iri yapılıdır. Yarım metre uzunluğunda kıllarla kaplı gövdesi sayesinde soğuğa karşı direnebilmiştir. Sırt omuru tümsektir. Kafa tepe noktasında çıkıntılıdır. Tos dişleri büyük ve spiraldir. Avrupa'da geniş bir alana yayılmıştır.

Sürüler halinde yaşayan ren geyiği çok geniş göç alanlarına sahiptir. Bu sürüler kışın kötü şartlarında kapalı ormanlık alanları, yaz aylarında da otlak bölgeleri tercih etmiştir. İnsanın ekonomik yaşayışında önemli bir yer tutmuştur.

Yapı olarak koyun ve öküz arası bir tür olan misk öküzleri kürklü hayvanlardır. Çok şiddetli soğuklarda güneye inmişler ve bu göç sırasında Avrupa yolu ile İngiltere ve Fransa'ya ulaşmışlardır. Ren geyiği ile aynı coğrafik ortamı paylaşan önemli av hayvanlarından biridir.

Buzul kuzeyden hareket ettiği, iklim ve bitki yapısı kaymaya başladığı zaman hayvanlar da güneye doğru adapte oldukları yiyecek ve hava koşullarını takip ederek göç etmişlerdir. Bazıları kalmıştır. Son buzul dönemi süresince bir kısım hayvan yok olmuştur. Su aygırı ve gergedan uzun zaman alan bir göçle Afrika'ya geçmiştir. Geri dönmeleri için gereken kara köprüsü olmadığından, daha önceki pleistosen dönemde olduğu gibi dönememişlerdir (a.g.y.).

Neanderthal'lerin yaşadığı dönem boyunca karşılaştığı ve özellikle avladığı bir diğer hayvan ayıdır. Mağara ayısı ve boz ayı iki önemli türdür. Mağara ayısı İngiltere, Kuzey Akdeniz, Kuzey Kafkaslar, Güney İspanya ve İtalya, Akdeniz kıyıları hatta Cezayir'e kadar yayılmıştır. Yapı bakımından bugünkü boyutlarının oldukça üstündedir. Ağı dişlerinin incelenmesi sonucunda bitkisel besinlerle -kök, meyve- beslendiği öğrenilmiştir. Daha çok yüksek yerlerde yaşamıştır.

Bizon, insanlar tarafından fazlaca aranan bir tür olmuştur. Kalın bir kıl sistemi vardır. Bacaklarının diğer öküz türlerinden daha kısa oluşu, hayvana kitlesel bir görünüm kazandırmıştır. Bugün Avrupa'da nesli sönmüş olan bizonun iki türü, Bizon Priscus ve Bos Primigenius step hayvanıdır. Bizon Etrusquus ise ormanlık alanları tercih etmiştir.

Kedigiller familyasından mağara aslanı ve vaşak ender rastlanan, avlanması güç türlerdir. Sırtlana pek rağbet edilmemiştir. Bu dönemde görülen türleri mağara sırtlanı, benekli sırtlan ve çizgili sırtlandır. Görüldüğü alanlar ise Fransa, Avusturya, İtalya ve Kuzey Afrika'dır. Yaban ve step kedisi, kurt, tilki özellikle kar tilkisi sıkça avlanan hayvanlardandır.

Ren geyiği dışındaki geyik türleri arasında Elk ya da Kanada geyiği ve karacanın beslenmedeki yeri büyüktür. Tüm Pleistosen boyunca yaşamışlardır.

Ayrıca Miosen'den beri bilinen keçi türlerinden yaban dağ keçisi, geç Mousterian dönemde büyük yüzde oluşturan türlerdendir.

2.1.2.- NEANDERTHAL'LER VE YAŞAM BİÇİMLERİ

Riss-Würm buzularasının ilk yarısından sonra, Homo Erectus morfolojik özelliklerinden bazılarını gide- rek kaybetmiş ve bu aşamadan itibaren Erectus'lar ile Sapiens karakterleri birlikte görülmeye başlamıştır. Bu yeni morfolojik tür insanlık aşamasında Neanderthal a- dam olarak bilinmektedir (Champel, 1962).

İlk kez Almanya'da Düsseldorf civarındaki Nean- derthal vadisinde küçük bir mağarada bulunduğu için bu isim verilmiştir.

Ana çizgileriyle Neanderthal, büyük ve duvarları kalın bir kafatası yapısına sahiptir. Baş üstten basık- tır ve arka tepenin çıkıntısı boyun kaslarının bağlan- ması için iyi gelişmiştir. Alnı kısa ve arkaya yatıktır. Kaş kemerleri iridir. Yuvarlak ve büyük göz çukurları çok geniş ve belirgin bir burnu vardır. Burun altı me- safesi büyüktür. Yüz, düz ve geriye kaçık elmacık ke- mikleriyle öne fırlak ve uzun bir yapıdadır. Üst çene güçlü kaslarla donatılmıştır. Alt çene ise geriye çe- kilmiştir. Dişler büyük ve hacimlidir. Molar dişler kök- lere kadar uzanmış büyük pulp boşluklarına sahiptir. Baştaki omuriliğe karşı gelen delik, Homo Sapiens'e o- ranla kafatasının daha arkasında yer almaktadır. Ve bo- yun omurlarının çıkıntıları, boyun kaslarının bağlan- ması için bugünkünden çok daha uzundur. Üyelerde, özel- likle uyluk kemiklerinde bugünkü adamın duruşuna oranla daha az dikey bir duruşu belirleyen karakterler, büyük- lük vardır. Baldır kemikleri oldukça kısadır. Boy er- keklerde 150-160 cm., dişilerde 130-140 cm. kadardır.

Oransal olarak kollar daha uzundur. Beyin kapasitesi ortalama 1450 cm³'tür.

Prof. Dr. Ali Demirsoy'a (1984 s.761) göre, bu özellikleriyle ilk anda daha çok insansı maymunlara benzeyen Neanderthal'ler için, insanın atası ya da geçiş formu değil, Homo Erectus'dan erken evrede ayrılmış bir kol olduğu varsayımı ağırlığını koymaktadır. Çünkü kanıtlar, Mousterian devrinin ilk evrelerinde hem Sapiens'in hem de Neanderthalensis'in oluştuğunu göstermektedir. Yani insansı maymun özelliklerinin bir kısmı Neanderthal'lerde güçlenerek gelişmiştir. Kaş çıkıntısı, dişteki pulp boşluğu gibi. Ama Mousterian dönemin ilk evrelerindeki kalıntılar, Homo Sapiens'e daha çok benzemektedir. Ve zamanla aralarındaki bu farklılık çoğalmıştır. Mousterian dönemin sonlarına doğru bulunan fosiller, bu iki tür arasında herhangi bir geçişin olmadığını göstermiştir. Ve büyük olasılıkla son buzul devrinin bitimine doğru Homo Neanderthalensis, gelişmiş Homo Sapiens tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Özetle, beyin büyüklüğü bakımından geniş bir varyasyon gösteren ilk Homo Erectus'lardan bir kol Neanderthal tipi, diğeri ise insansı özelliklere yönelmiş Homo Sapiens'i meydana getirmiştir.

Gerek morfoloji, gerekse anatomik yapılarının incelenmesi her ikisinin ayrı türler olarak değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. İsrail'de olduğu gibi öyle kalıntılar vardır ki, bazı özellikleriyle Homo Sapiens'e bazı özellikleriyle de Homo Neanderthalensis'e benzemektedir. Tabun'daki Mount Carmel mağaralarından,

Skhul'dan, Qafzeh'dan, Amud ve Kebara'dan ele geçen gömülerde, modern karakterlerin karışımı şeklindeki Orta Paleolitik insan kalıntıları önceleri iki ayrı popülasyon olarak yorumlanmıştır. Çalışmayı yapanların tek ama son derece değişken bir toplumun olduğu düşüncesi, melezleştirme konusunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumda büyük olasılıkla Sapiens'in Neanderthal tam anlamıyla farklılaşmadan bu bölgeye geldiği ve onunla karışarak gen alış-verişi sağlandığı; diğer bölgelerdekilerin de yalıtım nedeniyle farklı gelişimlerini sürdürdükleri düşünülmektedir.

Brothwell'in Skhul'daki grubun Homo Sapiens Sapiens'e ait olduğunu iddia etmesi, Qafzeh ve Skhul Homo Sapiens Sapiens buluntularının kesin özelliklerinden dolayı Tabun, Amud ve Kebara'daki Neanderthaloid'lerin ayrı bir grup olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece eski, iki ayrı insan grubu düşüncesiyle birlikte otoritelerin kafasındaki, Mount Carmel ve Galilee'de olduğu gibi birbirine coğrafi olarak bu kadar yakın yaşayan iki toplumun nasıl olup da uzak kalabildiği sorusunu geri getirmektedir.

Ayrıca gruplar arasındaki gömü geleneklerinde belirlenen davranış şekilleri örnek olarak verilmektedir. Yapılan çalışmalara göre, Homo Sapiens Sapiens iki ayrı tip mezarda, her mezarda onbeş adet olarak bulunmuştur. Neanderthaloid gömülerinin ise tek veya en fazla iki-üç adetten oluştuğunun bilinmesi ve Neanderthaloid'lere ait hiçbir mezar buluntusunun ele geçmemiş olması; bir kültür grubunun inanç ve değerleri çerçevesinde kültürel bir duvarın iki insan grubunu ayırdığı düşünülmektedir.

(Ronen, 1985 s.329-330-331).

Leakey de Neanderthal'i Homo cinsinin bir türü olarak değerlendiren otoriterlerin aksine, Paleoantropoid'ler (kuyruksuz büyük insanımsı maymunlar) arasına yerleştirmeyi uygun bulmaktadır. Bugün soyu tükenmiş olan bu tür Homo Sapiens'in atası değildir. Çünkü bulunan kalıntılardaki farklılaşmalar daha önceleri düşünüldüğü gibi ilkel evreler ya da özellikler olmayıp, kendilerini Homo Sapiens'den uzaklaştıran özelleşmelerdir (Leakey, 1988 s.167).

Bugün bizlerden birinin Neanderthal kanı taşıyıp taşımadığı bilinmemektedir. Ama biyolojik konuları ne olursa olsun, Neanderthal toplulukların zamanının bütün şartlarında uzmanlaşacak; özellikle kültürel geleneklerinin, bir grup içindeki kuşaklar arasında değişmeden sürüp gidecek kadar güçlü olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Amerika ve Avustralya dışında tüm dünyaya dağılan bu topluluklar, göçebe bir yaşam tarzı sürmüşlerdir. Bu yaşam biçimi, kuşkusuz iklim ve iklime bağlı olarak fauna ve flora değişimlerinin oynadığı rolün etkisidir. Bu dönemde ekonomi toplayıcılığı arka planda bırakarak geniş ölçüde avcılığa yönelmiştir. Hatta avcılık, vahşi hayvanların saldırısına karşı yapılan zorunlu bir savunma olmaktan çıkıp ilk kez topluca ya da grup halinde aktif bir biçimde gerçekleştirilen üretim yöntemi olmuştur. Çünkü ekonomileri bir parça da olsa toplumsal bir örgütlenmeyi gerektirmektedir (Childe, 1974 s.56). Dolayısıyla avlanan hayvan sayısı ve çeşidinin

artışı, toplumsal ilişkileri etkilemiş ve yoğunlaştırmıştır. Toplulukların yerleşim yerleri geçici olarak doğal barınak ve mağaraların dışına, avlanma alanlarına doğru yayılmaya başlamıştır. Ayrıca Neanderthal'in evini de -sert taştan bir kaç duvar, taş döşemeler, ocaklar etrafında taş çemberler şeklinde- basit olarak düzenlediği belirtilmektedir (Sonneville-Bordes, 1972 s.88).

Neanderthal'ler milyonlarca yıllık çalışma ve deney birikimlerinin uzantısında çok amaçlı üretim tekniğini bir yana itip, kendilerinden önceki topluluklardan daha çeşitli ve daha farklılaştırılmış aletler üretmişlerdir. Bunlar arasında kazıma, parçalama, delme işlevleri daha etkin olan aletler ve uç gibi uzmanlaşmış silahlar vardır. Uçların devreye girmesiyle birlikte üretilen mızrakların av ile avcı arasına koyduğu mesafe, evrimin önemli noktalarından birini oluşturmuştur.

Daha önceki dönemlerde denetim altına alınan ateşin bu dönemde kullanılması günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Ateş Neanderthal'in kendisine barınak sağlamak için mağaralardan hayvanları çıkarmasında, vahşi hayvan saldırılarına karşı korunmasında, korkutma yöntemiyle avını istediği yere çekmesinde ve en önemlisi beslenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Neanderthal'lerdeki toplumsal bilinç, manevi bir kültür alanında da somut örnekler verebilecek düzeye ulaşmıştır. Ölüyü koruma arzusundan kaynaklanan mezarlar ve törenler icat etmişlerdir. Ve genellikle

mezarları barınak olarak kullandıkları mağaralara, özellikle ocaklara yakın yerlere kazmışlardır; bazen de taşlardan özel olarak hazırladıkları mezarları kullanmışlardır (Childe, 1974 s.56). Mezarlardaki ek bölmeler de olasılıkla ölüm sonrası yolculuğu kolaylaştırmak için yapılmış yiyecek depoları olarak düşünülmektedir (Soneville-Bordes, 1972 s.89). Çeşitli mezarlarda saptanan bulgulara göre ölümler aşı boyasıyla boyanmıştır. Çoğunlukla da gelişigüzel yerleştirilmemişlerdir. Oturur ya da yatar durumdadırlar.

Ayrıca yapılan çalışmalarda kafatası ve çene kemiklerinin ayrı bulunması, olasılıkla bu parçaların diğerlerine oranla daha iyi korunması ya da kafatası ayinine bağlanmaktadır (a.g.y.). İtalya'da Circe dağındaki bir sığınakta taş ve hayvan kemikleriyle çevrilmiş toprak üzerinde bir kafatası bulunmuştur. Yugoslavya'da Krapina'da da kafatası parçaları ve etrafa dağılmış çene kemikleri ile 144 ayrı ayrı diş, yamyam yemeği olarak yorumlanmıştır.

Törenle gömme geleneğini Orta Paleolitik dönemden günümüze dek kesintisiz olarak izlemek mümkündür.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarla ele geçirilmiş olan Neanderthal kalıntıları, döneminin kısalığına rağmen oldukça fazladır. Bu buluntulardan önemli olanları vermek istiyorum.

İlk kez 1856 yılında, Almanya'da Düsseldorf yakınındaki Neander boğazında, bir maden işçisi tarafından kafatası bulunmuştur. İkinci bir kafatası 1848 yılında Cebelitarık'ta bulunduğu halde, ancak 1868 yılında

tanımlanabilmiştir.

Neanderthal'in jeolojik yaşı ve kültürü konusunda ilk kesin kanıtları meydana getiren buluntu, hayvan kalıntıları ve taş aletleriyle birlikte bulunmuş ve iyi korunmuş iki iskelettir. Marcel de Puydt ve Maximin Lohest tarafından Belçika-Namur yakınlarındaki Spy kaya sığınagında ele geçirilmiştir.

1887 yılında İspanya-Banolas'da ve 1889 yılında Fransa-Malarnand'da Neanderthal'e ait olduğu sanılan çeşitli çenelere rastlanılmıştır.

Yine 1895-1905 yılları arasında Hırvatistan ve Krapina'da bulunan kafatasları Prof. Gorjanovic-Kramberger tarafından tanımlanmıştır. Krapina buluntularına göre Leakey (1988 s.159), burada yaşayan Neanderthal'in cannibal (yamyam) olduğunu düşünmektedir. Kalıntıların çoğunun küçük parçalar halinde günümüze ulaşmış olmasını bunların yenmiş olmasına bağlamaktadır.

Başka bir önemli buluntu, erginlik çağına ulaşmamış bir erkek iskeletinin kalıntılarıdır. Hauser tarafından 1908'de, Fransa-Dordogne'deki Le Moustier'de bulunmuştur. Aynı yılda iskeletiyle birlikte La Chapelle kafatası ele geçirilmiştir. Yine Fransa-La Ferrassie'de M.Peyrony, La Quina'da Dr.Henri Martin tarafından bir çocuğa ve yetişkinlere ait iskeletler saptanmıştır.

Almanya-Ehringsdorf'ta da 1925'lerde bir çene ve tepesinin yüksek oluşuyla Steinheim örneğini andıran bir kafatası bulunmuştur.

İtalya-Saccapastore ve Monte Circeo'da ele geçirilen kafatasları oldukça önemlidir. Çünkü ölümden

hemen sonra gerçekleştirilmiş bir kafatası tahribatı saptanmıştır. Bu işlemin cannibalizm ya da dini bir inanış amacıyla mı yapılmış olduğu bilinmemektedir.

Filistin'de Prof. Garrod ve Dr. McCrown tarafından bulunmuş olan kafatasları ve iskeletler başka bir açıdan önem taşımaktadır. Bazılarının Neanderthal özellikleri taşımasının yanı sıra bazılarının özelliklerinin Homo Sapiens'e yaklaşması daha çok çiftleşmenin getirdiği bir sonuç olarak düşünülmektedir. Qafzeh gibi Levant yerleşimlerindeki Mousterian ile birlikte görülen ve genellikle modern insan Homo Sapiens'in güçlü bir değişkesi olarak ele alınan, daha gelişmiş bir tip olarak görülebilecek tiplerin var olmasına karşın, İran ve Irak Orta Paleolitiğinde daha gelişmiş anatomik tiplerin henüz bulunamadığı belirtilmektedir.

İran'daki Orta Paleolitik insan iskeleti materyalleri, Bisitun'daki Avcılar mağarasından çıkan sınırlı sayıdaki kol kemiği parçaları gibi insanların biyolojik durumları hakkında çok şey söylenmesine izin vermemektedir. Ama Kuzeydoğu Irak'taki Zagros dağlarında yer alan Shanidar mağarasının D seviyesinden ele geçirilen iskelet kalıntılarına göre, geniş beyin kapasitesi, düz surat, oldukça geniş alın, ağır beden ve geriye çekik çene özellikleriyle klasik Neanderthal tip oldukları öne sürülmektedir (Trinkaus, 1983). Daha ilginç olan, yaklaşık 35 bin - 40 binlere ait dönemlerin kültürel davranış bulgularıdır. Ölünün sadece gömülmele kalmadığını belirten Solecki (1971), Shanidar 4 adı verilen gömütün yanındaki toprakta korunmuş olarak bulunduğu polenlere dayanarak, cesedin törensel olarak yaz

çiçekleriyle kaplandığını öne sürmektedir. Diğer bir durum Shanidar 1 adı verilen gömütte gözlemlenmiştir. Sağ kolunun dirsekten aşağısı kesilmiş olan -gençliğindeki felce bağlanmaktadır- yaklaşık 40 yaşlarındaki bir erkek iskeleti ile ilgili düşünce, zor bir ortamda yaşayan avcı-toplayıcı grubu üyesi için dikkate değer bir başarı, belki de zayıflığını dengeleyen bir topluluk ruhu yansımasıdır. Aynı iskeletin kafatasında bir deformasyon saptanmıştır. Yetişkinlere ait iskeletlerin çoğunda izlenen kapanmış yara ve kırıklar, kaburgalar arasındaki sivri bir aletle açılan yara izi topluluktaki fiziksel şiddet miktarının ifadesi olarak gösterilmektedir (Trinkaus, 1983). Yaraların bir kısmının av kazaları ya da düşmelerden mi olduğu, yoksa kişiler veya gruplar arası mücadeleleri mi yansıttığı bilinmemektedir. Bununla beraber bu Neanderthal'lerin daha ilkel bir topluluktan yöresel olarak mı evrimleştiği ya da bölgeye göç mü etmiş olduğu da belirsizdir. Herşeye rağmen buradaki Neanderthal toplulukların değişmeksizin Orta Paleolitiğe kadar hatta sonrasında yaşamış oldukları veya Mousterian sona ermeden önce Homo Sapiens'in tümüyle modern formuyla yer değiştirdiği (evrimleştiği) kesin olarak söylenememektedir.

1921 yılında Afrika'nın Kuzey Rodezya bölgesinde Broken Hill Tepesindeki bir mağarada Zwiglar isimli bir madenci tarafından bir kafatası bulunmuştur. Leakey (1988 s.162) tarafından geç Neanderthal türleriyle çağdaşlığı saptanan bu buluntuya Rodezya adamı adı verilmiştir.

Dr. Kohl-Larsen, 1935'lerde Afrika'nın doğusunda yer alan Tanganika bölgesinde Eyasie gölünün doğu kıyısında, Levalloisian kültür ile birlikte bir kafatası bulmuştur. Leakey'nin (a.g.e. s.163) değerlendirmesiyle bu tür de Rodezya buluntusu gibi aşırı özelleşmiştir ve jeolojik bakımdan Üst Pleistosen'e girmektedir. Neanderthal'den çok Çin'in Sinantropus ve Java'nın Pitekanthropus kafataslarını andırmaktadır. Diğerleri gibi soyu sönmüştür.

1931 - 1933 yılları arasında, Java'daki Jeolojik Araştırmalar Bürosu tarafından Ngandong yakınlarında Solo nehri sekilerinde yapılan kazılarda, 11 tane kafatası bulunmuştur. Yine Leakey'e (a.g.e. s.165) göre, jeolojik açıdan Üst Pleistosen'e giren bu çökeltilerdeki parçalar; Avrupa'nın geç Neanderthal, Afrika'nın Rodezya ve Eyasie örnekleriyle çağdaştır.

Çin-Pekin yakınındaki Chou-kou-tien mağarasından ele geçen ve Pekin adamı adı verilen türün kalıntıları da Orta Pleistosen ile yaşılandırılmıştır.

1935 - 1936 yıllarında İngiltere-Thames nehri teraslarında Dr. Martson tarafından bulunmuş olan Swanscombe kafatası, Leakey'nin (a.g.e. s.170) görüşüyle, Neanderthal'den çok Homo Sapiens'e yaklaşan özellikleriyle Homo Sapiens'in Orta Pleistosen'e giren atasıdır.

Yine Kenya-Kanjera'daki Orta Pleistosen çökeltilerde üç kafatası ele geçmiştir. Bu örnekler de Swanscombe kafatası gibi Homo Sapiens tipindedir (a.g.e. s.171).

Bu konuda ülkemizde yapılmış olan çalışmalar fazla değildir.

Bunlardan biri, Antalya yakınlarındaki Karain mağarasının üst büyük boşluğunda Mousterian ve erken Aurignacian'a ait çöplük ve mutfak kalıntıları içinden Prof. K.Kökten tarafından bulunmuş ve Prof. M.Şenyürek tarafından tanımlanmış olan, Neanderthal bir çocuğun süt azı dişidir.

Aynı mağarada daha sonraları yine bir Neanderthal'e ait ön kafatası parçası (frontal) bulunmuştur.

Karain'de 1985 yılından bu yana yapılan kazılarda ise, Neanderthal'e ait diş örnekleri ele geçirilmiştir.

Ayrıca Hatay çevresinden Samandağı mağarasında Orta Paleolitik tabakalardan Neanderthal'e ait iki üst ön azı ve bir ön alt azı dişi bulunmuştur. Merdivenli mağarasında da Levalloiso-Mousterian seviyeden dört tane azı dişi ele geçirilmiştir.

Merdivenli mağarasına 500 m. uzaklıktaki Kanal mağarasında ise yine Levalloiso-Mousterian seviyede, bir erkek çocuğun üst çenesine ait köpek dişi ortaya çıkarılmıştır. Bu diş Avrupa ve Orta Doğu Neanderthal grupları ile karşılaştırılabilecek niteliktedir (Bostancı, 1969-1970 s.22).

2.2.- ORTA PALEOLİTİK KÜLTÜRLER

2.2.1.- MOUSTERIAN

Fransa-Dordogne bölgesindeki Vézère vadisinde bulunan Le Moustier yerleşim yerinden adını almaktadır. Ve çeşitli kültürlerin bir arada erimesinin bir ürünüdür.

Gerçek Mousterian büyük olasılıkla Clactonian'dan türemiştir (Leakey, 1988 s.95). Sıcak ve soğuk

olmak üzere iki evrenin varlığı kabul edilmektedir. Sıcak Mousterian Riss-Würm buzularası kültürüdür ve Clactonian'dan gelişmiştir. Soğuk Mousterian ise Würm buzulunda görülmektedir.

Geçtiğimiz yüzyılda, Fransa'nın Charente ve Périgord bölgesinde, G.de Mortillet tarafından özellikle incelenen Mousterian kenar kazıyıcılar, sivri uçlar ve iki yüzeylilerle nitelenen basit bir uygarlık olarak değerlendirilmiştir. Bu birbirinden farklı üç Mousterian endüstri tipi;

1. İki yüzeylilerle belirgin eski Mousterian (Levallois unsurlar oldukça etkindir).

2. Adını Moustier'deki bölgeden alan tipik ya da Orta Mousterian (Levallois unsurların hissedilir oranda görülmesine karşın iki yüzeyliler oldukça azdır).

3. İki yüzeylilerin bulunmadığı fakat Charente'da bol bulunan yay şeklindeki kenar kazıyıcılarla belirgin Üst Mousterian (Levallois unsurlara rastlanmamaktadır).

Gerçekte Mousterian sanıldığından daha karmaşık bir yapıya sahiptir (Sonneville-Bordes, 1972 s.83).

F.Bordes, Fransa'nın Dordogne bölgesinde Pech de L'Azé ve Combe-Grenal yerleşim yerlerinde yaptığı kazılara dayanarak ve ortaya attığı istatistik analizi uygulayarak Mousterian'ın kronolojik ve tip sınıflandırmasına ve tanımına yeni öğeler kazandırmıştır. Yonga üzerine aletler sürekli üretilmiştir: Uçlar, kenar kazıyıcılar, sırtlı bıçaklar, dişlemeliler, çontuklular, kazağılar ve bazen iki yüzeyliler. Fakat üretim teknikleri ve birbirlerine oranları gruplar arasında çok

değişiktir.

Tip ve sistem incelemelerinin yapıldığı tek bölge olan Batı Avrupa'da beş grup ortaya çıkmıştır.

1. Tipik Mousterian: İki yüzeyliler yoktur. Ama çok sayıda yassı kenar kazıyıcıları ve uçları içermektedir. Bu tekniğin buluntu yerlerinde Levallois tekniği çok kullanılmıştır.

2. Acheulean gelenekli Mousterian: Yürek biçimli iki yüzeyliler yaygındır. Ayrıca Üst Paleolitik tipinde bir dizi değişik aletlerle (kalemler, ön kazıyıcılar, delgiler, sırtlı bıçaklar) belirgindir.

3. Quina tip Mousterian: Sadece Charente'da rastlandığından Charentian da denilmektedir. Ezici boyutlarda kalın kazıyıcılarla nitelendirilmektedir. Bu kenar kazıyıcılar, kalınlıklarına uygunluk gösteren basamak pulcuklu düzelttiler taşırlar. Bu işlem için kemik rötuşlayıcılar kullanılmıştır.

4. Ferrassie tip Mousterian: Tip olarak bir önceki gruba (Quina tip) çok yakındır. Ama kullanılan Levallois teknik morfolojik bir farklılık yaratmıştır.

5. Dişlemeli Mousterian: Çontuklular ve dişlemeliler dışında bütün tiplerin çok az bulunduğu, ustalığın fakirleştiği bir tiptir. O kadar kötü bir yapıdadır ki, haklı olarak bazen çontuk ve dişlerin doğal aşınma sonucu meydana geldiği kabul edilerek şekli bozulmuş Mousterian aletleriyle karıştırılmaktadır.

Quina tip Mousterian güzel yapımı nedeniyle gelişmiş olarak nitelendirildiği halde, eski Mousterian olmak-

tan uzak Acheulean gelenekli Mousterian'ın yavaş yavaş oluşmuş bir stratigrafik yapısı vardır. Bu gruplar sitelerde tabakalaşmış ve birbirinden bağımsız olarak gelişmiştir. Bu Mousterian grupların birbirleriyle ve dışlemeli aletlerin yer aldığı Mousterian merkezlerinde şaşırtıcı bir at tüketimi ilişkisini kapsayan dönemin ekolojik şartları arasında hiçbir bağ kurulamamıştır.

Mousterian yongalar Levallois tekniğinin değişik şeklidir. Bu değişiklik yüzyılın başında V.Commont'un varsayımına göre, yaşam tarzına bağlı görünmektedir. Fransa'nın kuzeyi kolayca işlenen çakmaktaşı ve kireçtaşı alüvyonları ve lösler bakımından zengindir. Bunlar Mousterian sitlerinde rötüşlanmamış Levallois yongaları olarak bulunmaktadır. Göçebe yaşam tarzındaki insan yer değiştirirken bu Levallois yongalara pek dikkat etmemiştir. Onları yontma atölyelerinde işlemiş, yanında götürmüş ya da olduğu yerde bırakmıştır. Fakat güneyde falezli bölgelerdeki sığınak ve kovuklarda insan taş yumrularını ovalardan ya da akarsu yataklarından toplayıp biriktirmiştir. Ve Levallois savurganlığı görüntüsüyle zıtlık oluşturan bir ekonomi düşüncesiyle bunları alet haline dönüştürmüştür.

2.2.2.- LEVALLOISIAN

Levalloisian bir endüstri olmaktan çok bir amaç için kullanılmış çekirdek taşlardan oluşan bir yongalama türü olarak ortaya çıkmıştır.

İlk evrelerinde önceden dikkatle hazırlanmış toşbağa şeklindeki özler ve bunlardan çıkarılan iri yongalar görülmektedir. Bu yongalar özlerden tek bir darbede

koparılan basit parçalardır. Tosbağa şeklindeki özden tam istendiği gibi çıkmadığı durumlarda, üzerlerinden başka yongalar çıkarılmıştır. Fransa'nın kuzey batısındaki lős ve alüvyon endüstrilerinden kalma kenar kazıyıcılar ve üçgen uçlar gitgide Levalloisian hale gelmiş ilk örneklerdir.

Leroi-Gourhan, Ballioud, Chavaillon ve Laming'den oluşan bir grup yazarın görüşüyle (1968 s.97), Levalloisian ve Mousterian tek bir teknik akımı oluşturmaktadır.¹ F.Bordes tarafından bu teknik akımı belirginleştiren tek olay Levalloisian izlerdir. Her iki endüstriyi farklı olarak inceleyen Bordes için, Levalloisian daha iyi seviyededir. Burada yongaların işlenmesindeki fark, sonuç olarak kaliteden çok sayıca çokluğun ifadesidir. Ve pek çok yazar için, Levalloiso-Mousterian'dan ziyade birliktelik söz konusudur. İki farklı kültürün varlığını ortaya koyması açısından Somme'un Levalloisian'ı ile Dordogne'un Mousterian'ı farklı görünmektedir. Uçların ve kenar kazıyıcıların boyutları dikkat çekicidir. Pekçok Levallois yonga el büyüklüğündedir. Zarifliği ve rötuşlarındaki düzgünlük Mousterian'ın kalın, küt ve küçük özelliği ile çelişmektedir. Levalloisian'ı karakterize eden darbe yüzeylerinin sayısal çokluğu, Mousterian'da çok azdır veya hiç görülmemektedir. Yine de morfolojiden kaynaklanmış olmayan ama onu ifade eden

¹ 16-19 arası Levalloisian için yazılanlar tamamıyla Leroi-Gourhan ve diğerlerinin araştırma ve görüşlerine dayanmaktadır.

fark özellikleri aramaya kalkışılırsa daha çok teknolojik davranıştan kaynaklanan ekolojik bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

Avrupa ve Afrika'da Levalloisian'ın büyük çoğunluğu hammaddenin bol olduğu düzlüklerde kurulmuş yerleşim yerlerinden gelmektedir; Mousterian'ın büyük çoğunluğu ise mağaralara çekilmiştir. Zıtlık yaratan bu noktayı bazı yazarlar aynı kültürün yazlık ve kışlık görünümü varsayımıyla açıklamışlardır. Bu varsayım herneka-
dar bölgesel olarak birtakım gerçeklerle uyuyor olsa da, mağara ve sığınaklarda kalma süresinin alet bolluğu ile açıklanması dikkate değer bir konudur. Hammaddelerin boyut ve niteliği değişkendir. Aynı Mousterian bölgede çakmaktaşıdan yapılmış Levallois yongaların kalıntılarına ve Mousterian tarzda yerel kayalardan yapılmış binlerce yongaya rastlama olasılığında çift taraflı bir Levalloisian ve Mousterian sorunu ortaya çıkmaktadır; yere ve zamana göre kültürel değişimler gösteren tarihi bir görünüm ve tarihsel olmayan değişimler kaydeden ekolojik bir görünüm.

Araştırılan aletlerin özellikle bıçakların yapısındaki değişikliklerin teknolojik bir sebebi vardır. İşlenmemiş bir Levallois yongasının üçgen uç, oval uç veya kenar kazıyıcı olduğu tahmin edilebilir. Bu çeşitli şekilleriyle pekçok işlev için uygundur. Geçmişteki yazarların deyimiyle bunlar, Mousterian'dan kalma bir yığın da olabilir. Görünüşte morfolojik çeşitlilik işlev çeşitliliğinin olduğu dönemlerle uyum halindedir. Fakat bunların hepsinde bıçak işlevi tatmin edicidir.

Levalloisian, çekirdek taşın elde edildiği uzun süren bir üretme tekniğidir. Bu tekniğin ortaya çıktığı kesin yeri, bugünkü bilgilerle belirlemek mümkün değildir. Bunun iki nedeni vardır.

Birincisi, eğer bu teknik onbin kadar yıl boyunca geliştirse dağılımının çok yavaş olduğudur. Eğer Levalloisian üretimin Avrupa'da, Anadolu'da, Kuzey Afrika'da ortaya çıkması için beşbin yılın yeterli olduğu varsayılırsa geçen yüzyıllarda bu dağılmanın izlerini, yollarını veren belirtilerin bulunmuş olması gerekmektedir. Oysa hâlâ böyle birşey yoktur.

İkinci neden ortaya çıktığı bölgenin belirlenmesini hâlâ varsayımsal kılmaktadır. Levalloisian üretim, çekirdeklerden yapılmış Acheulean iki yüzeylilerin üretim davranışlarını ve uzun yongalarınkini birleştirmektedir. Sonuç olarak, Alt Paleolitik'te uzun evveliyatlar vardır ve "Levalloisian denilebilenler" veya "ilk Levalloisian'lar" kronolojik tespitin hâlâ çözemediği uzak geçmişe uzanmaktadır. Bu çok geniş ve belirsiz alanda Alt Paleolitik'den Üst Paleolitiğe teknikler düzenli olarak gelişirken insan nesillerinin sabit kaldığını unutmamak gerekmektedir. Orta Paleolitik'de de teknik gelişme hâlâ çok yavaştır. Zira yayılma imkânı insan adımlarına veya kuşakların yaşam sürelerine bağlıdır. Sonuç olarak, tahminen Levalloisian merkezlerini kurmaya çalışmak uygun değildir.

Levalloisian olayı Orta Paleolitiğin endüstri gelişmeleri içinde tek değildir. Levallois yongalar (uç veya yassı yongalar), sıradan yongalar üzerinde şekillenmiş Alt Paleolitiğin önceden var olan aletleridir.

Kenar kazıyıcılar, ön kazıyıcılar, kesilmiş uçlar Acheulean ve Tayacian'da da vardır. Tayacian bir çeşit düzensiz Mousterian olarak kabul edilebilir. Sonuçta endüstri topluluğunda Levalloiso-Mousterian, önceden bilinen yonga aletlerle iki yüzeylilerin ortaya çıkışlarının kesiştiği yerde oluşmuştur. Sorun bütün esnekliği ile kültürel olaylarda kalmaktadır. Bir yandan önceden hazırlanmamış Levalloisian üretiminin varlığı benzer olmayan gruplar oluşturabilmektedir, diğer yandan bölgeye özgü alet şekilleri ve özellikleri. Bunlar Levalloisian üretiminin bulunduğu bölgeleri belirleyebilir. Eğer buna kuarzit ve çakmaktaşı hammadde özellikleri de eklenirse Levalloisian'ın tekdüzeliği, ortaya çıkış karmaşıklığı ve gelişimi yeterince açık görülmektedir.

3. ANADOLU ORTA PALEOLİTİĞİ

3.1.- ANADOLU'NUN PLEİSTOSEN DÖNEM PALEOCOĞRAFİK YAPISI

Ülkemiz Pleistosen dönemindeki en önemli olay, Ege kara kütlelerinin batmasıdır. Ege Denizi'nin sınır kesimlerindeki batma ya da çökme alanları Pliyosen boyunca, hatta Kalabriyen -Pliyosen sonunda Güneybatı Anadolu kıyılarında meydana gelen denizin bir kolu- sırasında da varlığını sürdürmüştür. Bu dönemin denizel çökeltileri Rodos, Karpatos, Kos, Santorin ve Milos adalarından bilinmektedir. Ege Denizi güneyindeki alanları tamamıyla etkisi altına alırken, Kalabriyen olarak bilinen çökellerin kuzey kısımlarda rastlanılmamasına dayanılarak Saroz Körfezi dışındaki kuzey bölgelerinde yük-

selmenin meydana gelmiş olduğu düşünülmektedir. Ve Pli-yosen'de Samothrace adasına kadar uzanan deniz, olasılıkla en Alt Pleistosen'de tekrar bu bölgeden geri çekilmiştir.

Ege Denizi'ndeki köklü değişmelerin Tyrrhenian sırasında meydana geldiği belirtilmektedir. Orta ve kuzey kesimlerde yer alan alanlar çökmüş, deniz altında kalmıştır. Denizel bağlantı Marmara Denizi üzerinden Euxinik (Karadeniz) havzasına uzanmıştır. Bu bağlantının varlığına Tyrrhenian II esnasında kesin gözüyle bakılması, olasılıkla Tyrrhenian I döneminde de var olduğu düşüncesini getirmektedir. Akdeniz fauna elemanları büyük ölçüde Karadeniz ve Hazar Denizi'nin Karangatiyen ve üst Khazariyen çökellerinde ortaya çıkmaktadır. Bu da Tyrrhenian II çökellerine karşılık gelmektedir.

Öte yandan denizin Tyrrhenian sonrası regresyon sırasında şimdiki seviyesinden 90 m. daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu evrede İstanbul ve Çanakkale boğazları yeniden nehirlerce işgal edilmiştir. Boğazlar Flandrien transgresyonu sırasında denizlerle kaplanmadan önce erozyon ile derinleşmiş ve hemen hemen bugünkü seviyesine ulaşmıştır.

Yine de Pleistosen sırasında Ege Bölgesi'nin paleo-coğrafik evrimi, ayrıntılı olarak açıklanabilmiş değildir. Özetle, Ege Denizi'nin güneyinde Kalabriyen çökellerinin bulunduğu alanlar -Rodos (Meu Lenkamp ve diğ. 1972), Kos (Besenecker ve Otte 1972), Karpatos, Santorin (Keraudren 1970) ve Milos (Sindowski 1944) adalarında bulunmakta- Pliyosen sonunda deniz tarafından örtülmüştür. Olasılıkla Pleistosen'in en erken evresinde

kuzey kesimlerin yükselmesi, Kalabriyen çökelleşmesini engellemiş, deniz güneye çekilmiştir. Ege'de görülen en son parçalanma Tyrrhenian sırasında gerçekleşmiştir. Kuzey ve orta kesimlerdeki alanlar batarak deniz altında kalmıştır. Tyrrhenian içindeki regresyondan sonra deniz Tyrrhenian II'de, Kuvaterner'deki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Marmara, Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki bağlantı son derece belirgindir. Tyrrhenian çökelleşimine Ege ve Marmara Denizi kıyılarında rastlanılmıştır (Chaput, 1958 ve 1962). Aynı devirde Ege Bölgesi'nde kara ve deniz dağılımı, günümüze oranla biraz daha farklıdır.

Orta Pleistosen'de Anadolu'daki karasal sedimantasyon, tektonizma sonucu geniş ölçüde etkilenmiştir. Ege kara kütlelerinin çöküntü alanları bu olaya bağlanmaktadır. Önceki göllerin çoğu kurumaya başlamıştır. Yani, denizin kıyısını takip eden tabakalar erozyonla birlikte durgun havzalara doğru aşınmaya başlamıştır. Doğu ve Güneybatı Anadolu'da, tektonik aktif bölgeler boyunca yaygın olan volkanizma yapısal bloklaşmaların ortaya çıkmasına eşlik etmiştir. Orta Pleistosen öncesi çökelleme ortamları, çoğu bölgede Pliyosen'de olduğu gibi kalmıştır.

Dağlar arasında yer alan Neojen çökellerin oluşturmuş olduğu dolguların Orta Pleistosen boyunca akarsular tarafından aşınmaya uğraması, taraçaların meydana gelmesine neden olmuştur. Erzurum, Erzincan havzaları faylanma sonucunda farklı seviyelerde bloklar halinde günümüze dek uzanan Kuvaterner depolarıdır.

Trakya tabakaları, omurgalı fosillere göre kısmen

Alt Pleistosen'e aittir (Hochsetter, 1870). En genç depolar kum ve çakıl içerikli milli matrikslerden oluşmaktadır. GölSEL arakatkılar Trakya depolarının Pliyosen kesimiyle karşılaştırıldığında, Pliyosen'de yoktur.

Pliyosen dönem başlarında, Karadeniz dağ kuşağının doğu ve batı kesiminde meydana gelen epirojenik hareketler çökme alanlarında klastik materyal depolanmasının artmasına neden olmuştur. Üst Pontus oluşumunun üst kısımlarında ele geçen Pleistosen ile yaşıtlı omurgalı fosiller, bu sedimantasyon döneminin Alt Pleistosen'in sonlarına kadar devam ettiğini göstermektedir. Sedimanlar gölSEL-fluviyal konglomera, çakıl veya balçık matrikslerde bulunan fluviyal çakıllardan oluşmaktadır. Bu havzaların çoğu Orta Pleistosen'de yeni akarsu sistemleri tarafından yarılmış ve aşınmıştır. Epirojenik yükselmeler -Doğu Karadeniz'deki 4000 m.'ye varan dağ oluşumlarında olduğu gibi- günümüze dek devam etmiştir. Soğanlı, Tatos, Gavur Dağları Pleistosen dönemde buzullarla örtülmüştür. Doğu Karadeniz'de, buzul dönemlerindeki daimi buzul çizgisinin yüksekliği yaklaşık 2500 m.'dir (Löfller, 1970).

Nisbi çökmelerin devam ettiği birçok havzada daha yeni sedimanlar depolanmıştır. Üst Pleistosen'e ait gölSEL-fluviyal ve gölSEL litofasiyesler Düzce, Yeniceğa, Niksar, Selim, Göle, Ardahan, Arpaçay, Erzurum, Muş havzalarında bulunmaktadır.

Leninakan, Erivan ve Küçük Kafkasya'da Gökçeçoban havzalarında kil, kum ve tatlısu kireçtaşları depolanmıştır. Pleistosen süresince bu havzalarda çökmeler olmuş ve lavların meydana getirdiği setlerle yeni göller ortaya

çıkmiştir.

Bazaltik volkanik hareketler Üst Pleistosen sonlarında ve Holosen devirde, Küçük Kafkasya ve Kuzeydoğu Anadolu'da devam etmiştir. Kayaçlar çoğunlukla akıntılardan oluşmuştur. Volkanik malzeme sadece yerel alanlarda havza dolgularının arakatkıları olarak ortaya çıkmıştır.

Volkanik kayaçlar Doğu Anadolu ve Kuzeybatı İran'da da geniş alanlara yayılmıştır. Buraları Pliyosen-Pleistosen dönemleri ile yaşıt alkali bazaltları, piroklastik malzemeler, obsidyen ve vitrofirlerle örtülmüştür. Ağrı, Nemrut, Süphan, Bingöl ve Tendürek dağlarının Holosen'e kadar aktif olduğu düşünülmektedir. Bu bölgedeki havzalarda çoğunlukla gevşek matriksli çakıllar depolanmıştır. Buzul izlerine Munzur, Kesis, Şeytan, Artos, Cilo, Sat ve Nurhak dağlarında rastlanmıştır.

Diyarbakır çöküntü havzasının paleocoğrafyası, Pleistosen boyunca Mezopotamya ve Akdeniz havzalarında ki gibi Doğu Anadolu'dakinin aynısıdır. Bu bölgelerdeki karasal Bakhtiari ve Şelmo formasyon birikimi, Pleistosen'de olmamıştır. Çöküntü alanlarındaki gevşek matriksli kum ve çakıllarda fosillerin bulunmaması biyostratigrafik kanıtları eksik bırakmaktadır. Birçok teras yükselmelerin dönemin sonuna kadar sürdüğünün göstergesi olmuştur.

Karacadağ bazalt platosu 200 m.'den kalındır. Akıntılar kısmen nehir teraslarını örtmüştür. Suriye'nin Akdeniz kıyılarında, deniz seviyesinden 30.215 m. arası yükseklikte denizel teraslar meydana gelmiştir.

Adana havzasında yer alan Alt Pleistosen depoları,

çoğunlukla fluviyal kökenli çakıl ve kumlardan oluşmaktadır. Havzanın güneyinde denizel etkiler vardır. Buradaki en yeni depo, Holosen'e tarihlenen kalışlardır. Hassa yöresi ile Kula-Adala arasındaki Neojen tabakalar Pleistosen dönem bazaltları ile kaplanmıştır.

Batı Anadolu'da Pliyosen kökenli göl sel sedimantasyon, Orta Pleistosen'de görülen yoğun faylanma nedeniyle kesikliğe uğramıştır. Yükselme ve eğilmeler yüzünden göllerin çoğu boşalmış, havzalardaki sedimanlar aşınmaya başlamıştır. Ama bazı çökük kuşaklarda fluviyal çakıl depolanmaları sürmüştür. Kula, Bodrum ve Yalı bölgesindeki bazaltik lavlar son zamanlara değin aktiftir. Uludağ silsilesindeki maximum yükseklik gözönüne alınarak, Batı Anadolu'daki buzul terasları tanımlanabilmektedir (Ering 1949). Daimi buzul çizgisi yaklaşık 2200 m. yüksekliktedir.

Orta Anadolu ve Batı Toros silsilesinin Pleistosen'deki evrimi aynıdır. Orta Pleistosen'deki tektonizma ile Psidik oluşum depolanması durmuştur. Toroslar yüksek dağ silsileleri olarak ortaya çıkmıştır. Neojen ve Kuvaterner dolgu havzalarının çoğu yükselmeler süresince faylanmış, son olarak da aşınmaya uğramıştır. Orta Anadolu Neojen havzalarının bir kısmı tektonizmadan etkilenmemiş, çöküntü kuşakları olarak kalmıştır. Kayseri ve Yeşilhisar ovasındaki ve Tuz Gölü çöküntü alanındaki Konya-Ereğli havzalarındaki göller ve sedimanları günümüze değin korunmuştur. Üst Pleistosen süresince de Tefenni ve Acıgöl çöküntü havzalarında göl sel sedimanlar birikmiştir. Antalya platosunun travertenleri Kuvaterner ile yaşıttır (Arenes ve Depape 1952). Günümüz

iklim şartlarından daha serin bir dönemde kimyevi korrozyon sonucu Antalya traverten taraçaları ve Van Gölü'nün doğusundaki travertenler meydana gelmiştir.

Toros silsilesinin güneybatısında kalan en yüksek zirve, Pleistosen'de buzullarla kaplanmıştır. Buzul çizgi yüksekliği yaklaşık 2000-2400 m. arasındadır. Buzul izleri Akdağ, Sandros, Honaz, Bozdağ ve Dedegöl dağlarında da görülmektedir (Onde 1954, Planhol 1953, Yalçınalan 1954). Erciyes Dağı morenleri BARTSCH (1935), ERINC (1951) ve KLAER (1962) tarafından tanımlanmıştır. Hasandağ, Erciyes ve Karapınar çevresindeki volkanlar tarihi dönemlere kadar aktiftir.

Özetle, yapılan araştırmalara göre ülkemizin Pleistosen dönemde günümüze oranla daha nemli ve kurak bir iklime sahip olduğu belirlenmiştir.

Pleistosen'in soğuk buzul evrelerinde fluviyal faaliyetler yoğunudur. Özellikle akarsu aşındırması hızlanmıştır. Dolayısıyla kapalı havzalar göllerle kaplanmış, önceki göllerin seviyeleri yükselmiş ve yayılış alanları genişlemiştir. Bu arada kapmalar sonucunda birçok havzanın birbirine bağlanması, akarsu ağında zenginleşmeye neden olmuştur. Özellikle yeni çökeller üzerine yerleşen akarsular yataklarını derinleştirmiş, aşındırmanın güçlü olduğu kesimlerde eski depolar açığa çıkmıştır. Akarsu ağının oluşmasında tektonik hareketlerin önemi büyüktür. Fay ile birlikte zayıf kuşaklar boyunca Aras, Karasu'yun yukarı havzası, Kelkit Çayı, Gediz, Büyük ve Küçük Menderes gibi akarsular kurulmuştur.

Buzularası evrelerde ise pluvial göllerin seviyesi düşmüş, hatta kurumıştır. Kuraklaşma ile Neojen'den beri sedimantasyona uğrayan havzalar kara haline geçmiştir.

Anadolu'nun yüksek ve eğimli yapısı, fluviyal aşınmanın şiddetli olarak devam etmesine yol açmıştır.¹

3.2.- ORTA PALEOLİTİK BULUNTU YERLERİ VE DAĞILIM ALANLARI

Orta Paleolitik ile ilgili daha çok yüzey buluntusuna dayanan endüstrilere; ülkemizin doğu, kuzeybatı ve kuzey bölgelerinden çok; İç Anadolu Bölgesi'nin yukarı Sakarya, Akdeniz'in Antalya, kısmen de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatı kesimlerinde yoğun olarak rastlanmıştır.

Ege Bölgesi, Büyük ve Küçük Menderes ve Gediz nehirlerinin oluşturduğu delta ve sekilerle Anadolu'nun en verimli ovalarına sahiptir. Prehistorik yerleşmeler için çok uygun ortamlar sergileyen bu bölge, henüz prehistorik endüstri açısından hiç araştırılmamış olan tek bölgedir.

Prehistorik dönemlerin taş aletleri çoğunlukla çakmaktaşıdan, az olarak da andezit, bazalt ve obsidyenden yapılmıştır. Ülkemiz açısından malzeme tamamen yerlidir. Çeşitli püskürtük kayalardan yapılanlara daha çok doğu, iç, kısmen de Güneydoğu Anadolu'da rastlanmaktadır. Çakmaktaşıları ise daha geniş bir yayılım

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. harita

göstermektedir.

Jeolojik açıdan Niğde'nin kuzeybatısı volkanik, doğusu ise genellikle metaformik seriler ve kalkerli oluşumlar göstermektedir. Kuzeybatıda yer alan Hasan, Karaca ve Melendiz dağları çevresi obsidyen alanındadır. İç Anadolu, güney, hatta güneybatı bölgeleri prehistorik devirlerinde kullanılan hammadde büyük olasılıkla obsidyen olarak bu alanlardan sağlanmıştır (Soylu, 1965 s.195). Melendiz dağlarının doğusundaki Kömürücü Köyü'nün Körkuyu çevresinde rastlanan obsidyen ocağı ve yongalar nedeniyle buranın prehistorik dönemlerden kalma bir açık atölye olduğu düşünülmektedir. Yongaların yüzey buluntusu olmalarına karşın, tipolojik yönden Orta ve Üst Paleolitiğin yonga özelliklerini taşıması nedeniyle endüstri geçici olarak, geç Orta Paleolitik ile nitelendirilmiştir (a.g.e. s.198).

Yüzey buluntularından bazılarının, özellikle sekillerden ele geçirilenlerin kimyasal olaylar ve akarsu yataklarında sürüklenmiş olmaları nedeniyle üzerleri patinayla kaplanmıştır. Bünyeleri bozulmuştur. Suda yüzecek kadar yoğunluk kaybetmiş aletler, iklimin yağışlı ve nemli olduğunun, gittikçe de soğumaya başladığının ifadesidir (Kökten, 1952 s.187).

Buzul döneminde ülkemizin de iskân edilmiş olması; özellikle Doğu Anadolu'da yapılacak olan sistemli araştırmalar buzul devirlerinden kalma morenlere rastlama imkânı tanıyabileceğinden, Anadolu'nun Paleolitik kültürlerinin kronoloji yönüyle de Avrupa'nın Paleolitik kültürleri ile doğrudan karşılaştırma imkânını doğurması açısından oldukça büyük önem taşı-

maktadır (Şenyürek, 1944 s.343).

3.3.- ORTA PALEOLİTİK ALETLERİNİ İÇEREN ARAŞTIRMALAR

Çalışmaların büyük bir çoğunluğunu oluşturan yüzey araştırmalarının tarihi, yüzyıl kadar geriye gitmektedir. En eski buluntu, 1880 yılında bir Fransız bilim adamı Calvert tarafından Çanakkale'deki Nagra burnu yakınlardan sağlanmış olan, çakmaktaşıdan yapılmış ve Mousterian teknikle işlenmiş uçlardır.

Ardından 1910'lerde C.Thompson tarafından Ankara'nın Uzağıl Köyü'nde, andezitten yapılmış Mousterian tipte yonga aletler ele geçirilmiştir. Yine aynı yıllarda aynı araştırmacının bu kez Kayseri'nin Soğanlıdere mevkiinde bulduğu, obsidyenden yapılmış olan dilgi ve kazıyıcılar Orta Paleolitik ile yaşlandırılmıştır.

1925 yılında ise İtalyan V.Viole, Antalya'nın Gurma Köyü'ndeki bir mağarada çakmaktaşıdan yapılmış küçük uçlar bulmuştur. Bu uçlar tipolojik açıdan Orta Paleolitiğe aittir. 1946 yılında yine aynı köyde Domuzburnu ininde yapılan küçük sondajlarda aynı tür aletler (küçük uçlar) bakır devri seramikleriyle birlikte bulunmuştur.

1931 yılında jeolog Kurt Bittel Ankara'daki Maltepe Havzası Fabrikası temel inşaatı sırasında açılan sondaj kumları içinden Mousterian teknikte çakmaktaşıdan yapılmış aletler bulmuştur.

Alman coğrafyacı Von Der Osten'in 1938 yılında yaptığı Adıyaman-Pirin ve Keysun, Urfa-Birecik, ayrıca Dülük ve Nizip çevre araştırmaları Orta ve Üst Pa-

leolitiğe ait aletler vermiştir. Daha sonraları K.Kök-ten'in de araştırmaları olmuştur. Birecik'te Surtepe ve Tilvoz höyükleri arasındaki sekiler üzerinden Clactonian ve Levalloiso-Mousterian tarzda aletler toplanmıştır. Yine Adıyaman'ın yaklaşık 4-5 km. kuzeydoğusuna düşen Pirin mevkiinde, Mousterian teknikte çakmaktaşıdan yapılmış aletler bulunmuştur.

Aynı yılda (1938'de) İtalyan bir jeolog S.Calvi, Niğde'nin Melendiz Dağı eteklerinde yapmış olduğu araştırmalarda obsidyenden yapılmış Orta Paleolitik döneme ait aletler bulmuştur.

M.Şenyürek 1940'larda Ankara'da yer alan Gazi Enstitüsü çevresinden Levalloiso-Mousterian tipte aletler toplamıştır.

M.Şenyürek bir yıl sonra 1941'de, Ankara'nın batısında Orman Çiftliği'ne giden şosenin sol tarafında kalan graviyerlerde çakmaktaşıdan yapılmış dört alet bulmuştur. Şenyürek'in açıklamasına göre (1944 s.345), ilk parça çok aşınmıştır ve üzerinde kuvvetli bir patina vardır. Sadece bir yüzü işlenmiştir. Alt yüzden bir parça koparılmıştır. Kopma yüzünde yer alan vurma yumrusu ise oldukça belirgindir ve vurma yüzü işlenmiştir. Bu aleti Levallois tekniği ile yapılmış kazıyıcı olarak nitelendirmiştir. Bulmuş olduğu ikinci aletin aşınma oranı azdır. Yine sadece bir yüzü işlenmiştir. Ve yine Levallois tekniği ile yapılmıştır. Üçüncü alet hiç aşınmamıştır. Vurma yumrusu yoktur ve vurma yüzü işlenmemiştir. Levallois tekniktedir. Tipik olan son alet de aşınmamıştır. Sadece bir yüzü ve

kenarları işlenmiştir. Şenyürek'in değerlendirmesiyle Mousterian tekniğindeki bu alet yan kazıyıcı olarak kullanılmıştır.

Ş.A.Kansu da Sivas'ın Gemerek kazasında Mousterian teknikle işlenmiş iki alet bulmuştur.

DTCF öğrencilerinden Halil Hasdemir 1944 yılında, İç Anadolu Bölgesi'nin güney kesimlerinde Levalloisian'a ait çakmaktaşı aletler bulmuştur. Yine Nevşehir'in güneybatısında eski bir krater gölü olan Acıgöl eteklerinde, obsidyenden yapılmış çekirdeklerden koparılan ve bir yüzleri işlenmiş Levallois tekniğinde yongalar toplamıştır.

Acıgöl'de Ş.A.Kansu tarafından da obsidyenden yapılmış yongalar, birkaç kazıyıcı ve uç bulunmuş ve Levalloisian kültüre bağlanmıştır.

K.Kökten 1945'li yıllarda Elazığ ve Muş çevresinde yaptığı gezilerde, Fırat nehrinin ilk sekilerinde Pağnik köyü sınırları içinde, çakmaktaşıdan yapılmış kesin olmamakla birlikte Levalloisian kültüre bağladığı beş tane alet toplamıştır. Muş'un Liz köyü çevresinden de Levalloiso-Mousterian tipte, hammaddesi obsidyen olan kazıyıcı aletler ele geçirmiştir. Keban-Ağın arasındaki açık atölye olduğu düşünülen Enerli çakmaktaşı alanındaki incelemelerinde ise, Levalloiso-Mousterian tipte kazıyıcı ve yonga aletler bulmuştur.

Ayrıca Elazığ'ın Ağın ilçesi Hastek Köyü'nde bulunan Küllününini'nde Aurignacian tipte aletler veren üst seviyenin hemen altında tabana doğru Orta Pa-

leolitik ile ilgili aletler veren seviye bulunmaktadır.

1946 yılında yine Kılıç Kökten'in bu kez Ankara'nın İlhan Köyü çevresinde yaptığı araştırmalarda, köyün kuzeyinde yer alan sekiler üzerinde, bazalttan üretilen üç yonga alet saptanmıştır. Bunlardan büyük olanı düz vurma yüzü ve kenarlarında yer alan seyrek çentikleriyle Kökten'e göre (1945 s.441), Levalloisian'ın kaba yarım elbaltaları grubuna girmektedir. Aletin kopma yüzü düzdür. Geniş bir çevre ile uca doğru daralan ve birleşen iki yonga yüzü aleti üçgen şeklinde göstermektedir. Diğer iki alet, tipik birer Levalloiso-Mousterian kazıyıcıdır.

1946-50 arası yıllarda Eskişehir çevresinde Porsuk ve Sakarya'nın kaynak alanlarında Fransız arkeolog Chapout'un bulduğu çakmaktaşıdan yapılmış iki yüzlü ve yonga aletler Orta Paleolitik ile yaşlandırılmıştır.

Ş.A.Kansu, Şereflikoçhisar'da bulunan Tuz Gölü'nün kuzey ve doğu sahillerindeki plajda Mousterian uç formunda birkaç tane slex alet bulmuştur.

1948'li yıllarda Ankara'ya bağlı Kızılcahamam Çeçtepe ve Beypazarı-Karaköy'de Fikret Ozansoy tarafından Levalloiso-Mousterian tipte aletler toplanmıştır. Ayrıca Ankara'nın doğusunda yer alan Üreğil'de ve Hüseyin Gazi Dağı eteklerinde kaba Levalloiso-Mousterian tipte kazıyıcı ve uçları yine F.Ozansoy bulmuştur.

1952 yılında F.Ozansoy ve Ş.A.Kansu birlikte, Ankara'nın batısında Orman Çiftliği-Sincan arasındaki sekilerden 15 km.'deki bir kumlukta Mousterian tarzda uçlar toplamışlardır.

Ankara'nın Keçiören semtinin kuzeyinde yer alan andezit bir taban üzerinde 50 m²'lik bir alanda, Levalloiso-Mousterian endüstri kazıyıcı ve uç olarak ele geçmiştir.

Ankara'nın güneyinde yer alan Gölbaşı-Mogan Gölü kenarındaki eski teraslar üzerinden de Levalloiso-Mousterian tipte aletler toplanmıştır.

Ş.A.Kansu ve F.Ozansoy, Ankara yakınından geçen Macunçayı çakıllı dolgu içinde Levalloiso-Mousterian tipte aletler toplamıştır. Yine aynı isimler Dikmen ve Ludumlu'da uç ve kazıyıcı, Etimesgut çevresinde de Levalloiso-Mousterian tipte aletler toplamışlardır.

Enver Bostancı ise Kastamonu Gökırmak vadisinden Mousterian tipte bir alet bulmuştur.

Ayrıca Niğde'nin Kışla-Kadarak mevkiinde 100 m. yükseklikteki volkanik plato üzerinde ve kumlar içinde üç tane obsidyenden yapılmış yonga alet bulunmuştur. Uç ve kazıyıcı tipindeki bu aletler Orta Paleolitik ile yaşlandırılmıştır.

Türk Tarih Kurumu adına Eskişehir çevresinde yapılan araştırmalarda da, Seydi suyunun çakıllı tabakaları ve sekileri içinde Levalloiso-Mousterian tipte aletler toplanmıştır.

İstanbul Küçükçekmece'de Tuna suyu vadisi üzerinde yer alan mağaralardan birinde Kılıç Kökten, dolgular içinden çakmaktaşı yonga üzerine yapılmış kazıyıcı, çakıldan yapılmış bir çekiç ve kullanılmış taş parçaları bulmuştur.

M.Şenyürek ve E.Bostancı Hatay'ın Altınözü mevkiinde Üst Levalloiso-Mousterian tipte yonga aletler

bulmuşlardır. Yine Hatay'da Takalımağara'da M.Şenyürek, Levalloisian ile yaşlandırılan yonga aletler (uç, uç kazıyıcı, kazıyıcı, kalem ve sırtlı dilgi) bulmuştur. Enver Bostancı da Hatay'da Mağaracık mağarası yöresinde Levalloiso-Mousterian endüstriye ait uç, kazıyıcı, kalem ve dilgiler bulmuştur.

Kılıç Kökten Diyarbakır'da Gedik istasyonu ile Hilar köyü arasındaki düzlüklerde, Hilar'ın tabii kayaaaltı sığınağı önünden Levalloiso-Mousterian tipte çakmaktaşıdan yapılmış aletler toplamıştır.

Yine Kılıç Kökten, Urfa'nın Bozova ilçesi yakınında yer alan Gölbaşı mevkiinde, çakmaktaşıdan yapılmış Levalloiso-Mousterian teknikte yonga aletler ve Micoquian tipte (Üst Acheulean) baltacıklar bulmuştur. Ayrıca Maraş'ın Pazarcık ilçesinde ve Ardıl çayının kalıkerli yamaçları üzerinde, çakmaktaşıdan yapılmış Orta Paleolitik ile ilgili aletler toplamıştır.

Gaziantep çevresinde de Refakat Çiner, Levalloiso-Mousterian teknik gösteren kazıyıcı ve delici tipte aletler bulmuştur.

Bazalttan Levallois teknikte yapılmış olan bir uç, Erzurum'da Kemal Alot tarafından bulunmuştur.

Kars çevre araştırmalarında Kılıç Kökten, Borluk suyu vadisindeki kayaaaltı sığınaklarından birinin önünde ve vadi boyunca Mousterian tipte karışık cinsten taş aletler toplamıştır. Yine Mağaracık deresi kayaaaltı sığınakları önü ile Azad Köyü'nde çakıllı tabakalar içinde çakmaktaşı ve obsidyenden Mousterian teknikte yapılmış aletler bulmuştur. Bunun dışında Cılavuz ve Ağzıaçık Köy'leri arasında kalan düzlüklerde

bazalttan yapılmış Mousterian tipte kazıyıcılar ve uçlar da vardır.

Ayrıca K.Kökten, Ordu'nun Ünye-Yüceler Köyü i-
çinden geçen Cevizderesi sekilerinden Orta Paleolitik
ile ilgili dilgi kazıyıcılar, yonga, uç ve yuvarlak ka-
zıyıcılar; Samsun'un Tekeköy kayaaltı sığınağı önünde-
ki araştırmalarında da iki tane Mousterian tipte çak-
maktaşıdan yapılmış alet bulmuştur.

1977 yılında Dr.Mehmet Özdoğan, 1979 yılında da
Prof.Dr.Hansjürgen Müller-Beck, Dr.Işın Yalçınkaya ve
Dr.Gerd Albrecht'in birlikte gerçekleştirdiği Samsat-
Şehremuz Tepe'yi de kapsayan Fırat vadisi yüzey araş-
tırmalarında çok miktarda disk biçimli çekirdek ve ti-
pik olmayan bir Levallois çekirdeğin yanısıra prizma
biçimli çekirdek, tamamlanmamış bir taş delgi gibi ge-
lişkin bir Orta Paleolitiği simgeleyen aletler bulun-
muştur.

Şimdiye kadar yüzey araştırmaları dışında kazı-
sı yapılmış olan ve dolgu içi buluntular veren dört mer-
kez vardır. İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Etiyokuşu
ve Ergazi, Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Samandağı ve Ka-
rain olmak üzere.

ETİYOKUŞU :

Ankara'nın 5 km. kuzeydoğusunda, Çubuk suyunun
kenarında yer almaktadır. 1937 yılında Prof.Şevket Aziz
Kansu başkanlığında bir öğrenci gezisi sırasında bulun-
muştur. Ve aynı yıl Türk Tarih Kurumu adına kazı yapıl-
mıştır. Stratigrafik açıdan yedi tabakanın saptandığı
yerleşimin ince kum ve çakıl içeren 1-10 cm. kalınlı-

ğındaki 7.tabakasında, Levalloiso-Mousterian tipte aletler bulunmuştur. Söz konusu aletler parlak yüzeylidir. Nedeni, uzun süre su içinde aşınmış olmalarıdır.

ERGAZİ :

Ankara'nın kuzeyinde, kum ocakları işletmelerinin olduğu bir bölgede yer alır. Seki yapısı Etiyokuşu'na benzemektedir. Beş tabaka içeren Ergazi yerleşiminin 30 cm. kalınlığındaki çakıllı ve kumlu 4.tabakasından Levalloiso-Mousterian tipte silex aletler, Kılıç Kökten tarafından ele geçirilmiştir.

SAMANDAĞI MAĞARASI :

Antakya'nın Samandağı ilçesindeki Mağaracık Köyü yakınlarında, Musa Dağı'nın güney eteklerinde, Mio-sen kalkerler üzerinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 50 m. kadardır. M.Şenyürek ve E.Bostancı'nın birlikte gerçekleştirdiği kazıda beş arkeolojik tabaka ortaya çıkarılmıştır. 4. ve 5.tabakalar ortak olarak tipik uçlar, kazıyıcı aletler ve Levalloiso-Mousterian dönemin tipik aletlerini vermiştir.

Bu mağarada son kazıların yapıldığı kesin alanlar belli olmamakla beraber, ortaya çıkan faunanın öküz, aslan, ayı, gergedan ve geyik gibi türlerden oluşmasının, Riss Würm buzularası dönemin işareti olduğu ve Karain'in Alt Mousterian tabakasını oluşturan 3.tabaka ile benzerlik gösterdiği belirtilmektedir.¹ Aynı

¹ Güner Soylu'nun 1985 "Türkiye Prehistoryası" yayınlanmamış ders notları.

zamanda, Karain mağarasının Üst Mousterian tabakası ile Samandağı mağarasının Levalloiso-Mousterian endüstrisini veren tabakası, Würm buzulunun I.aşaması ile yaşlandırılmaktadır.

KARAIN MAĞARASI :

Antalya'nın yaklaşık 30 km. kuzeybatısında, eski Antalya-Burdur karayoluna 5-6 km. uzaklıktaki Yağca Köyü sınırlarında bulunan Şam Dağı'nın Kratese dönemine ait kalkerli yamaçlarında yer almaktadır. Denizden yüksekliği yaklaşık 450 m.dir. 1946 yılında Kılıç Kökten'in Gurma Köyü mağaralarına yaptığı bir gezi sırasında ortaya çıkarılmıştır. Doğuya doğru yatık olmak üzere üç büyük boşluktan oluşmaktadır. Üst büyük boşlukta bir tanesi diğerlerine oranla daha büyük olan beş odacık yer almaktadır.

K.Kökten tarafından ilk sondaj çukuru birinci büyük boşluğun A olarak isimlendirilen gözünde açılmıştır. Net bir stratigrafi alınamayınca, B ve C adı verilen gözlerde sondajlar yapılmıştır. Ama sonuç değişmemiştir. Üçüncü büyük boşlukta açılan sondaj ile birlikte, 1946'dan 1953 yılına kadar yapılmış olan kazılarda beş ana tabaka saptanmıştır.

Yine Kökten tarafından 1954 yılında üst büyük boşlukta açılan, 1955-56 ve 57 yıllarında batıya doğru ilerletilen 9-10 m. derinliğindeki sondaj çukuruna dayanan stratigrafi 8 kat ve 13 tabakadan oluşmaktadır. Kökten'in değimiyle (1955 s.275), 2.katın alt yarısında Mousterian tekniği gösteren uçlar çoğalmaktadır. 3.katın oluştuğu G ve H tabakaları Orta Paleolitiği

içermektedir. Yaklaşık 35 cm. kalınlığındaki G tabakası iklimin kuru, soğuk, yağışlı olarak geçtiği Würm buzulu ile yaşıt olabilecek ve Mousterian II olarak isimlendirilen evrenin tipik aletlerini vermektedir (rötuşlu üçgen uç, rötuşlu geniş kazıyıcı, çok sivri uçlu geç Levalloisian'a benzeyen uç ve Micoq baltacıklar). 30-40 cm. arası kalınlıktaki H tabakası ise olasılıkla Riss-Würm buzularası dönem ile yaşıttır. İklim sıcak, yağışlı ve ılıktır. Mousterian I olarak isimlendirilen evre ve endüstrisini içermektedir (uç, kazıyıcı, oran olarak daha büyük kesici ve Micoq baltacıklar, kalker kaba el baltaları).

1974 yılında K.Kökten'in vefatıyla birlikte ara verilen ve 1985 yılında Prof.Dr.Işın Yalçınkaya tarafından tekrar başlatılan kazılarda, B ve E adı verilen iki ayrı gözde çalışılmıştır.

Birhayli karıştırılmış olan ve 13 arkeolojik seviyenin saptandığı B gözünün 7.arkeolojik seviyeye kadar olan kısmında, tarihi dönemlere ait buluntularla birlikte görülen çakmaktaşı aletlerin bir kısmı, Orta Paleolitik özellikler göstermektedir.

E gözünün K.Kökten'den geriye kalan dolgunun batı çalışmasında ise, 62 arkeolojik seviye saptanmıştır. 4.'den itibaren 62'ye kadar olan arkeolojik seviyeler Orta Paleolitik buluntular vermiştir. Mousterian uçlarla birlikte diskler ve disk biçimli çekirdekler sayıca artmıştır. İki yüzden düzeltili kenar kazıyıcı yarım olan iki yüzeyli bir parça önemli buluntulardandır. Kenar kazıyıcılar oldukça yaygındır. Yoğun olan diğer bir alet grubu dişlemelilerdir. Levallois uç ve Levallois

tipte yongalar da görülmüştür.

1986 yılında yine aynı dolgunun bu kez doğu yönünde A, A₁ ve A₂ adı verilen üç karede çalışılmıştır. A karesinde 11, A₁ karesinde 9, A₂ karesinde 7 arkeolojik seviye saptanmıştır. Arkeolojik seviyeler, her üç karede de Orta Paleolitik tipte aletler vermiştir. Aletler çeşitli uçlardan, çoğunlukla da kalınlığı az olan yassı kenar kazıyıcılardan oluşmaktadır. Dişlemeliler enderdir. Disk aletler, disk biçimli çekirdekler, küçük boyda Levallois çekirdekler ise yoğun olarak görülen formlar arasındadır.

1987 yılında dolgunun kuzey yönünde çalışılmıştır. Bir önceki yılın A₁ ve A₂ karelerine 12. arkeolojik seviyeye ininceye kadar devam edilmiştir. Kuzey yönünde ise A₃, A₄ ve A₅ kareleri açılmıştır. A₃ ve A₄ karelerinde 17, A₅ karesinde 21 arkeolojik seviye saptanmıştır. A₄ karesinin ilk iki seviyesi dışındaki tüm seviyeler Orta Paleolitik buluntular vermiştir. A₅ karesinden ele geçen iki yüzden düzeltilmiş Quina tip dişbükey kenar kazıyıcı en önemli buluntudur. Disk biçimli çekirdek ve disk aletler yoğundur. Ön kazıyıcı, taş kalem, taş delgi ise oldukça azdır. Ayrıca ender olarak dişlemeli, çontuklu ve gaga aletlere rastlanmıştır. Bunların dışında büyük boyutlarda Levallois ve yuvarımsı çekirdek, piramit biçimli çekirdek ve üzerinden koparılmış kalın bir yonga ve kıyıcı alet ele geçirilmiştir.

1988 kazı döneminde, 1986 ve 1987 yılındaki açmalar batıya doğru genişletilmiştir. Bu çalışmada A₆ ve A₇ adı verilen iki karenin ilk üç seviyesi dışındaki

ve doğu profilinde saptanan diğer arkeolojik seviyeler, teknolojik ve tipolojik yönden Orta Paleolitik tipte aletler vermiştir. Mousterian'ın çeşitli evrelerine ait kenar kazıyıcılar ve uçlar ele geçirilmiştir. Yine yoğunluk disk aletler ve disk biçimli çekirdeklerdedir. Sadece bir tane Levallois çekirdek bulunmuştur. Pираmit biçimli çekirdekler, dişlemeliler, ön kazıyıcılar, kalemler, delgiler oldukça azdır. Ayrıca uç ile delgi arası bir form gösteren buluntuya rastlanılmıştır.¹

3.4.- EKONOMİK YAPI

Fiziksel bir ihtiyaç olan açlık sorunu ve giderilmesinde uygulanan yöntemler, prehistorik toplumu yakından etkilemesi açısından yeryüzünün en önemli olayları arasındadır. Bu nedenle konuyla bağıntılı olarak, genel anlamda prehistorik devirlerde görülen sosyal yaşam biçimleri ve dayandığı ekonomik yapı modelleri üzerinde kısaca durmakta yarar görüyoruz.

Bilimsel çalışmalar sonucunda ileri sürülen ilk aşama, ilkel bir işbirliğine dayanan geniş ölçüde toplayıcılık, az oranda da avcılık çalışmalarıdır.

Toplayıcılık, araç kullanma ile araç yapım evreleri arasında geçen sürede yoğundur. Kadın ve erkek tüketilebilir cinsten hemen herşeyi ortaklaşa toplamışlardır. Toplanabilir besinlerin tükendiği yerlerden başka yerlere yeni kaynaklar aramaya yönelmeleri, gö-

¹ 1989 ve 1990 yıllarına ait kazı sonuçları henüz yayınlanmadıklarından burada söz konusu etmiyoruz.

ebe bir yaşam tarzı yaratmıştır. Bu durumda üretim kavram olarak bilinmemektedir. Bu nedenle topluluklar sürekli olarak doğal evre, iklim doğrultusunda bitki örtüsü ve hayvan topluluğu arasında sıkışıp kalmıştır. Karşılaşılan en önemli sorun, bu dar ve sınırlı ereve içinde ekonomik faaliyetlerin sürdürülme çabası olmuştur.

Toplayıcılık aşamasında 20 ya da 30 kişilik sr adı verilen, nfusa küçük topluluklar vardır. Bu tür çalışmanın doğası da bunu gerektirmektedir. Haklı olarak büyük bir topluluğun sadece toplayıcılık gibi bir ekonomik faaliyet ile beslenmesi olanaksızdır.

Toplulukta yaşanan ilişkilerin de olması gerektiği gibi kurulamadığı düşünülmektedir. Topluluk içindeki birey herhangi bir gruba -aile gibi- ait değildir. Yaş ve cins farklılaşması dışında bir farklılaşma olmamıştır. İşbölümü yoktur. Çünkü savunma zorunluluğu onları birlikte yaşamaya ve birlikte toplayıcılığa itmiştir. İşbölümünün olmayışı topluluklar arası işbölümünü de doğal yoldan ortadan kaldırmış olmaktadır. Topluluklar birbirlerinden yalıtılmış olarak yaşamıştır. Bu da kendi içlerindeki dayanışmayı artırmıştır. Ama dışa kapalılık kültürel ve ekonomik alışverişi sınırlamış; gelenekçi, durağan bir toplum yapısının oluşmasına neden olmuştur.

Asalak bir ekonomik düzen gösteren toplayıcılıkta, ekonomik yapı toplum ve beyinleri yeterince etkileyemediği gibi toplum ve beyinler de yeterince ekonomik yapıyı etkileyememiştir.

Toplulukların toplayıcılıkla geçimlerini sürdür-

mede zorluğa düştüğü anda, avcılık ağırlığını hissettirmiştir. Bu aşamada çalışma alanında işbölümü başlamaktadır. Kadınlar uçları sivri sopalar ve kırılmış kemik parçalarıyla topraktan kazıp çıkarmak suretiyle tüketilebilir bitki kökleri, ağaçtan da meyve gibi besinleri toplama işini üstlenmiş, erkekler ise avcılığa yönelmiştir. Ekonomide avcılığın ön plana çıkması ve yüzbinlerce yıl süren zor yaşam koşullarından elde edilen gözlem ve deneyim birikimlerinin sonucunda, Neandertal'lerce önemli çapta gelişmeler sağlanmıştır. İlk kez kargı ve mızrak için uçlar kullanılmıştır. Gelişkin aletlerle yapılan avcılık, gruplar halinde gerçekleştirilmiştir. MÖ 50 binli yıllarla birlikte avcılıkta uzmanlaşma başlamaktadır. Bu aşamada büyük hayvanların avlanmasında işbölümü ve dayanışma artmıştır. Gelişmiş avcılık ile avdan sağlanan besin erkeklerin toplumda güçlenmesine yol açmıştır. Bu da topluluğu sürekli gelişim bocalamasından kurtarmıştır. Üstelik ortaya çıkan zaman boşluğu, avın yan ürünlerinin değerlendirilmesi ve kültürel etkinliklerin -kadının barınak içi ve dışı çalışmalarını genişletmesi, erkekler arasında ileri düzeyde avcılarının yetişmesi, büyü ile uğraşanların, mağara duvar sanatı ve taşınabilir eser yapımcılarının ortaya çıkması- gelişmesine neden olmuştur.

Özetle, Üst Paleolitik dönemde önceki alet fonksiyonlarının kısıtlı olduğu, bu nedenle de doğayı değiştirmede gösterilen çabada etkili olunamadığı açıklanmaktadır. Ekonomik faaliyetin düşük düzeyler göstermesi yani eldeki malzemenin kısıtlı oluşuna paralel

verimin de alt düzeyde oluşu; bir açıdan başlangıçtaki insanların beyin kapasitelerinin henüz yeterli bir seviyeye ulaşmamış olmalarına ve fiziksel gücün yetersizliğine bağlanmaktadır. Sonuçta kısır döngü içinde güç bir ekonomik yapı ortaya çıkmaktadır. Ve doğanın insandan yana değiştirilmesinde aşama olarak, Homo Sapiens Sapiens gösterilmektedir.

Prehistorik devir avcılığının yaşandığı doğal ortamı yansıtan maddi buluntular, avcılık eylemini gerçekleştiren insanın fosil kalıntıları, avda tür olarak seçilen hayvanın fosil kalıntıları, avcı ve av ilişkisini yaratan alet, araç ve silâhlar; ayrıca mağara duvarlarına uygulanan sanatsal içerikli çizgiler ve taşınabilir sanat eserleri, prehistorik devir insanların yaşam tarzlarının yorumundaki somut faktörlerdir. Ülkemiz Kuvaterner dolgularında yapılan bilimsel araştırmalar çizgisinde, bu faktörlerden Orta Paleolitik yaşamını yansıtanlara göre, önceleri yağışlı ve ılımlı geçen iklim giderek soğuğa ve yağışa dönüşmüştür. Bu konuda en iyi izlenimi veren örnek Karain mağarasıdır. "Orta Paleolitik katının ilk yarısı sonuna (Mousterian I) kadar iklimin sıcak, yağışlı ve ılımlı; ikinci yarısında (Mousterian II) ise soğuk yağışlı, soğuk-kuru geçtiği (Riss-Würm, Würm) izlenmektedir. Hayvan kalıntıları, dolgunun yapısı, ocak ve küllerin çokluğu, dikit köklerinin azalıp çoğalması bu izlenimi kolaylaştırmıştır" (Kökten, 1964 s.22).

Alt Paleolitik dönemde geçen ılıman ve sıcak iklimden sonra giderek soğumaya başlayan ortam, avcılıkta önemli ölçüde farklılaşmalara yol açmıştır. Bu

farklılaşmalardan biri olan Neanderthal türe ait kalın-
tılar Anadolu'da yapılan araştırmalarla ortaya çıkarıl-
mıştır. Avcılığın ağır bastığı ekonomik yaşamın temsil-
cileri olan Neanderthal'ler çeşitli türlerde hayvanlar
avlamışlardır. Mağara dolgu buluntularından mağara as-
lanı, mağara ayısı, at, gergedan, yaban domuzu, sırtlan,
geyik, karaca, dağ keçisi, Bos adı verilen bir öküz tü-
rü beslenme amacıyla tüketilmiş olan kanıtlardır (Kök-
ten 1952, 1955, 1957). Av-avcı arasındaki ilişkinin o-
dak noktasını oluşturan alet ve silahlar mağara dolgu
ve yüzey buluntuları olarak ele geçirilmiştir. Büyük
bir yüzde oluşturan Mousterian teknikteki üçgen uçla-
rın, saldırıda ilkel mızrak ve kargı ucu olarak kulla-
nıldığı tahmin edilmektedir. Aynı zamanda Levalloisian
teknikteki iri yongalar ve Mousterian tipte kenar ka-
zıyıcılar, çontuklu kazıyıcılar, çakılar olasılıkla de-
rilerin yüzülmesinde, etin kesiminde ve parçalanmasın-
da; delici ve kalemler de av malzemelerinin hazırlan-
masında kullanılmıştır. Karain mağarasının Orta Paleo-
litik dolgularında ocak izlerinin bulunmuş olması, o-
lasılıkla etlerin ateşte pişirilmesine bir kanıt ola-
rak gösterilmektedir.

Avrupa'da avı yakalamada kullanılan yöntemler-
den biri olan sürekle avında, otların yakılması suretiy-
le ateş çemberleri oluşturulmuştur. Büyük hayvanlar i-
çin de ağırlık ve üzerleri dal ve yapraklarla kapatıl-
mış çukur tuzaklar kullanılmıştır (Soylu 1971).

Ayrıca küçük hayvanları yakalamada kullanılan
ve bolas adı verilen aletin de Orta Paleolitik'te kul-
lanıldığı belirtilmektedir (Boratav, 1963 s.105). Bu

alet, küçük yuvarlak çakıl taşlarının kenevir vb. saplarla bağlanarak uçların biraraya tutturulmasıyla oluşturulmuştur. Koşan hayvanın ayaklarına doğru hızla döndürerek fırlatılan bolas, hayvanın tökezlenip düşmesini ve yaralanmasını sağlamıştır.

Ülkemizde henüz bu tekniklerin izlerine rastlanmamıştır. Ama yırtıcı ve hızlı hayvanlara karşı mızrak ve kargıların kullanılmasıyla oluşturulan uzaktan avcılık yönteminin uygulanmış olabileceği düşünülmektedir (Kökten 1964).

Beslenmesini büyük ölçüde hayvansal gıdalara dayandıran Neanderthal'ler için, bitkisel gıdalardan hangi türleri tüketmiş olduğunu söyleyebilmek bugünkü araştırmalar çizgisinde mümkün değildir.

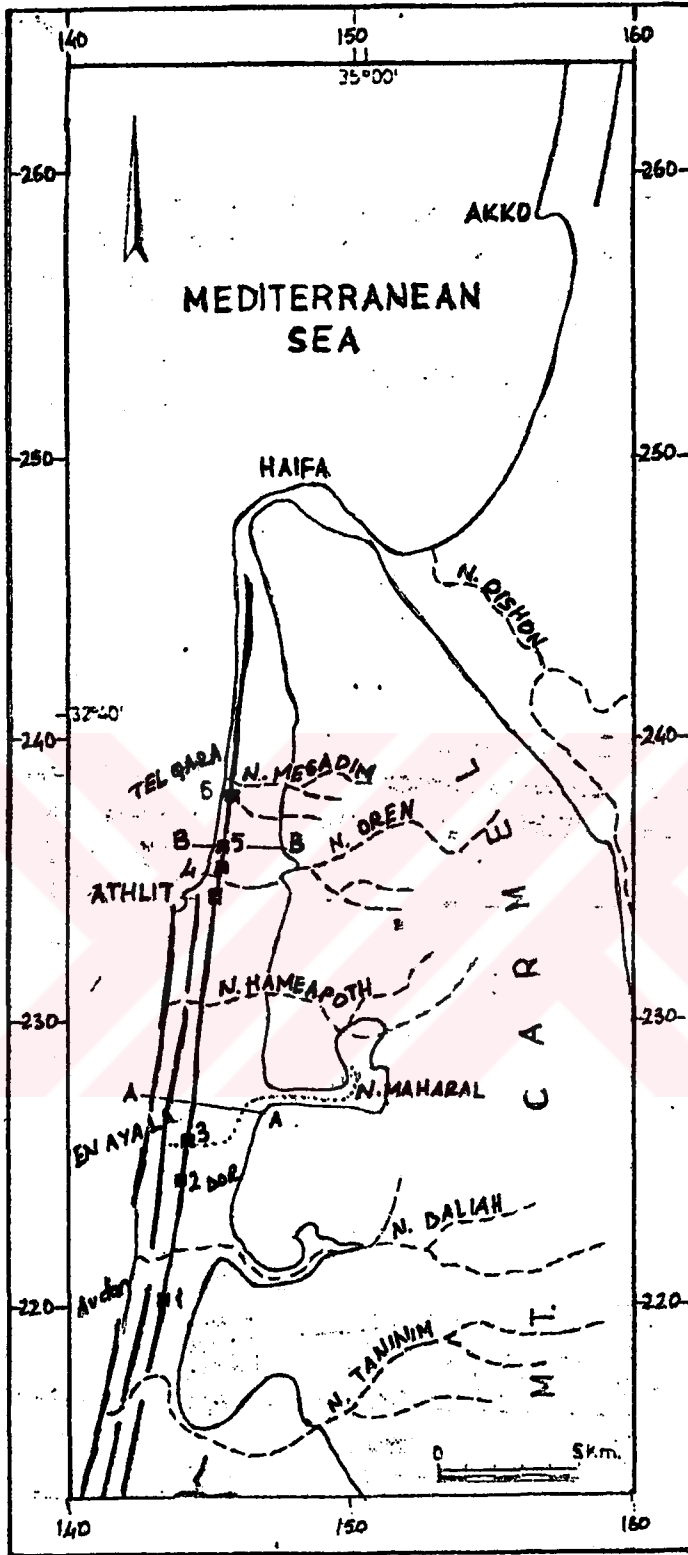
4. YAKIN DOĞU ORTA PALEOLİTİK KÜLTÜRLERİ, ÖZELLİKLERİ VE BULUNTU YERLERİ

4.1.- DOĞU AKDENİZ KÜLTÜRLERİ

İsrail'de Mount Carmel kıyı hattında yer alan yerleşim yerlerinde ele geçen Mousterian döneme ait yüzey buluntuları güneyden kuzeye doğru;

Avdan: Yer olarak Nahal Daliah'ın güneyindedir. Aletler hem Epipaleolitik hem de Mousterian toprakların bulunduğu bir taş ocağında H.Michelson tarafından bulunmuştur.

Ronen'in (1977 s.184) yaptığı açıklamaya göre, endüstri üretimin Levallois olduğu yongalar üzerinedir. Dilgi azdır. Sözkonusu endüstri içinde Levallois

MT. CARMEL kıyı planı
(Ronen 1977)

çekirdek üzerine yapılmış bir uç, doğal sırtlı bıçak, tek kenar kazıyıcı ve dişlemeli bir alet vardır. Küçük bir yonga yüzeyin yarısını kaplayan bir rötuşla inceltilmiştir. Çekirdeklerden biri, o bölgedeki en büyük çakıl taşından yapılmıştır. Küçük çakıl taşları da çekirdek yapımında kullanılmıştır. Çekirdeklerle birlikte buluntuların yaklaşık yarısını oluşturan yonga artıkları ve döküntüler, yongalama işleminin burada yapılmış olmasına bağlanmaktadır.

Dor: Sadece Mousterian buluntular veren toprağın bulunduğu alan, şimdi toprak altında kalmış nehir yatağının yaklaşık 1000 m. güneyindedir.

En Ayyala: Aynı nehir yatağının kuzey kenarı üzerindedir. Bu eski yatağın olasılıkla Mousterian dönemde açık olduğu düşünülmektedir (a.g.y.).

Athlit: Yalnızca Mousterian'ın yayıldığı alanlarda bulunan taş ocaklarının Haifa liman yapımında da kullanıldığı belirtilmektedir. Bu ocaklar bugünkü Nahal Oren hattının güneyinde yer almaktadır.

Megadim: Birkaç alet Nahal Oren'in kuzeyinde yaklaşık 1000 m. uzaklıktaki kırmızı toprağın kazılması sırasında bulunmuştur. Athlit'teki taş ocaklarının kuzeyine yaklaşık 600 m.'dir.

Tel Qara: Carmel'in kıyı hattı boyunca en yüksek kumtaşı tepesinin kuzeyinde yer alan bir noktada bir taş ocağı açılmış ve çok sayıda alet ele geçirilmiştir. Toprak renginin koyuluğu dışında, Tel Qara yakınında eski bir nehir yatağını doğrulayacak açıkça

herhangi bir kanıtın bulunmadığı belirtilmektedir. Bugün küçük bir nehir aracılığı ile güçlükle suyun taşındığı bu yer için Ronen (a.g.e. s.185), Nahal Megadim'in eski ağız olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca Tel Qara'nın kuzeyinde Acco yakınlarında ortaya çıkan Haifa körfezi boyunca 20 km. kadar bir mesafede, Mousterian toprağın kaybolduğı belirtilmektedir.

Tel Qara endüstrisi, şimdiye kadar tanımlanmış olanlardan daha basit bir çerçevede değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeye göre, çoğunlukla Levallois yongalar üretilmiştir. Üst kısmı kırılmış bir Levalloisian uç vardır. Bir kenar kazıyıcı ve çontuklu aletteki rötuş yetersizliğı ekonomik bir biçimde yapılmamış olmalarına bağlanmaktadır. Ama iyi işlenmiş olan bir biz bunun dışında tutulmaktadır. Ve bu bulunan tüm kıızıl toprak serisinde en ayrıntılı işleme olarak görülmektedir. Ayrıca bir tane Levallois veya disk çekirdek bulunmuştur. Yine pek çok yonga artığı ve döküntü, bu alanın atölye olarak kullanıldığını kanıt olarak gösterilmektedir.

En çok  r n Avdan ve Tel Qara'dan alınmıştır. Yerel bir benzerlik ortaya koyması açısından daha fakir olan En Ayyala'da bir Levallois dilgi bulunduğı belirtilmektedir. Dor'da aynen Tel Qara'da olduğı gibi ucu kırık bir Levallois uç ele geçirilmiştir. Yine En Ayyala ve Megadim'de rastlanan Levallois çekirdeklerin  ekil ve boyut açısından diğer yerleşim yerlerindeki buluntularla benzerlik içinde bulunduğı  ne sürülmektedir. Aynı  ey Dor'daki disk çekirdek için de geçerlidir.

Ayrıca Carmel'in yakınındaki Ge'ula ve Sefunim mağaralarında da diğer alet tiplerinin baskın olarak üretildiği, rötüş yapılmamış Levallois parçalar ile benzer endüstriler bulunmuştur. Bu Galilee'deki Shovakh mağarasının girişindeki buluntular için de sözkonusudur.

Tirat-Carmel'de açık hava yerleşimi yakınında bulunmuş olan tipik Mousterian endüstri, kırmızı toprak serisinden ve nispeten daha az olan Levallois üretimlerinden farklı olarak değerlendirilmektedir. Yapılacak olan kazılarla daha çok ayrıntının saptanabileceği belirtilen sözkonusu siteler için Tabun'la bir karşılaştırma yapıldığında şimdilik B, C ve D tabakalarıyla ilişki kurulmaktadır.

Kısaca Mousterian kalıntıları açısından oldukça zengin Carmel sahil hattı endüstrisi, Levallois teknik ve façetalı topuğun sık kullanılması ile karakterize edilmiştir (a.g.e. s.186). Rötüşlanmış alet sayısının azlığı şaşırtıcı bulunmaktadır. Önceleri kırmızı topraktaki Orta Paleolitik görünümlü aletler Üst Acheulean ile değerlendirilmiştir. Ama bugün iki yüzden fazla alet üzerinde yapılan çalışmaların Acheulean olasılığını yavaş yavaş ortadan kaldırdığı düşünülmektedir.

Mousterian dönem yerleşimi süresince Carmel sahilinin topografik yapısının günümüzdeki gibi olduğu belirlenmiştir.

Mousterian yoğunlaşması, işgal edilmiş Carmel kıyı şeridi üzerindeki en yüksek tepe noktasının, avlanma alanları için doğal ortam oluşturup oluşturmadığı düşüncesine yol açmıştır. Yine Ronen'e (a.g.e. s.190) gö-

re, hammadde olarak çakmaktaşı, büyük tepenin batı uzunluğunda kesin olarak bilinmeyen bir alanda Akdeniz'e açık nehirlerden veya dağ eteklerinden buradaki yerlere getirilmiş olmalıdır.

Doğu Akdeniz'de Orta Paleolitiğin tarihlenmesi çok uzun zamandan beri tartışma konusudur.

Filistin'deki en eski endüstri, şekilsiz çakmaktaşı ve iri parçalar ile oldukça iyi işlenmiş düzgün şekilli kenar kazıyıcılardan oluşmaktadır. Çok karakteristik malzemeler olmadığı sürece Garrod (1962 s.233), bu durumu Tayacian olarak isimlendirmektedir. Bunu izleyen Üst Acheulean ile iyi yapılmış iki yüzeyliler, son dönemlerinde vurma yüzü geniş olan kalın yongalar, rötuşların büyük yer kapladığı dışbükey veya yatay kenar kazıyıcılar ortaya çıkmaktadır. Son Acheulean'ın devamı olan dönemde ise bu tip kenar kazıyıcıların sayısı iki yüzlülere oranla büyük ölçüde artmaktadır.

H.Suzuki ve F.Takai (1974 s.143), Suriye'deki Douara mağarasında yapılan çalışmalar sonucunda C, D ve E tabakalarının Levallois tipindeki pek çok aletin ve son şeklini almamış taşımalık üretiminde Levallois tekniğinin teknolojik karakterini taşımasıyla karakterize olduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte C, D ve E tabakalarının teknolojik ve tipolojik karşılaştırımının üç tabaka arasında pek çok farklılığı ortaya koyduğunu ileri sürmektedirler.

Buna göre teknolojik açıdan bu üç tabaka arasındaki taşımalık ve çekirdek tipleri az miktarda ama önemli farklılıkları belirtmektedir. C ve D tabakalarındaki alet topluluğu taşımallığı yonga olan üretime eği-

lim gösterirken E tabakası taşımaliğı dilgi olan üretime eğilim göstermektedir. Çekirdek tipleri karşılaştırıldığında, C ve D tabakasındaki çekirdeklerin büyük çoğunluğu Levalloisian'dır. E tabakası çok miktarda prizmatik çekirdek içermektedir.

Tipolojik olarak, her bir tipolojik grup her üç tabakada da hemen hemen aynı değere sahiptir. Ama aletler arasındaki çeşitlilik Bordes'un (1961) tabakalar arasında değişen tip listesine göre sınıflandırıldığında, bu üç tabaka arasındaki belirgin farklılık D tabakasındaki yan kenar kazıyıcı ve oyucu kalemleri diğer tabakalardakilere göre çok daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Diğer ayırım E tabakasından C tabakasına doğru artan sırtlı bıçakların önemli ölçüde farklılaşan nispi oranıdır.

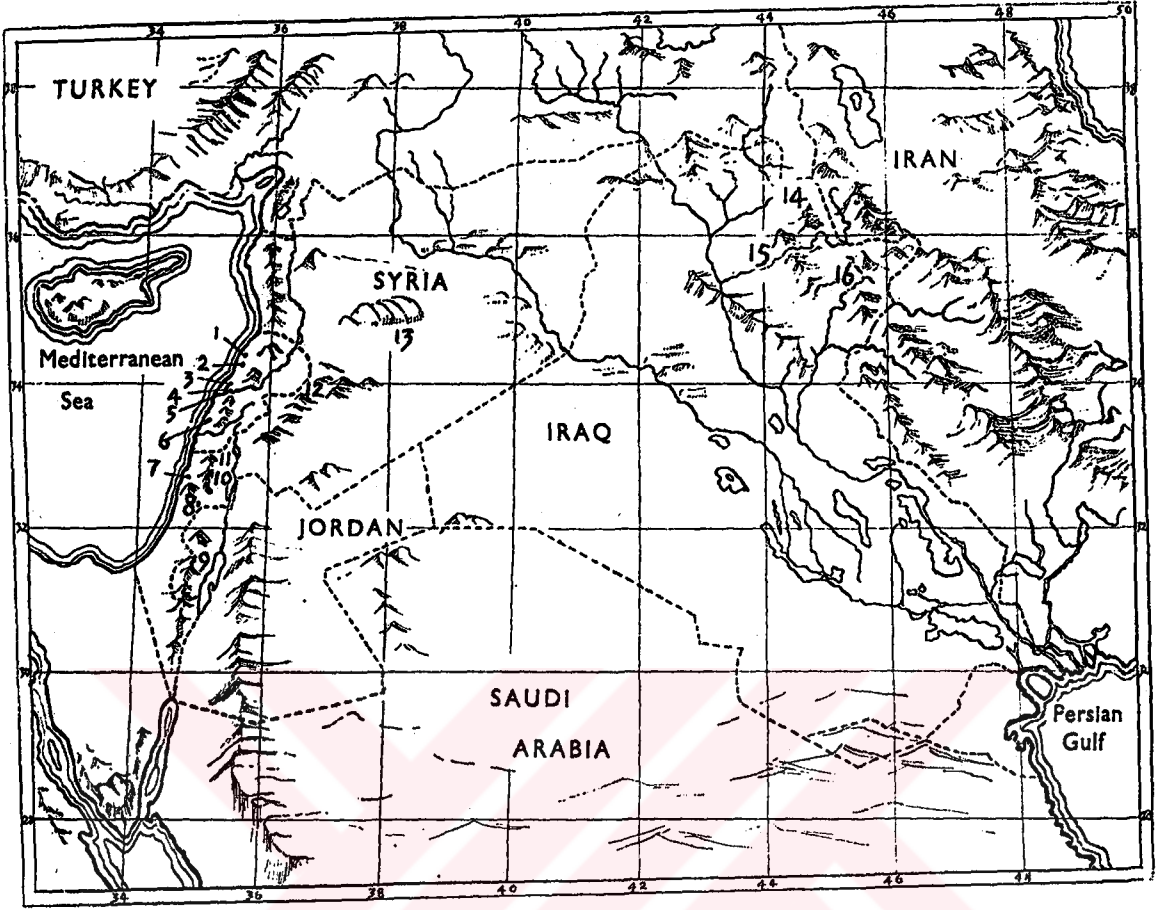
Yine de bu farklılıkların kesin olmadığı, çakmaktaşı ürünlerin ufak çaptaki önceki kazılardan elde edildiği belirtilmektedir. Sözkonusu olan örneklerin temsil edici olmayabileceğidir.

Güney Lübnan'da Adlun yakınlarında yer alan ve Garrod'un Abri Zumoffen adını verdiği kaya sığınağında ve çevresinde yapılan sondaj çalışmalarında, Tabun ve Yabrud'a ait Aurignacian öncesi bıçak yapımına ilişkin veriler ele geçirilmiştir. Abri Zumoffen'den çıkan bu aletlerin Afrika ve Uzak Doğu'nun bazı erken endüstrilerinde rastlanmayan cinste olduğu belirtilmektedir. Özenli bir çalışma sonrasında, sadece yakınlarında çakıl taşı çeşitlerinin veya deniz kıyısı çakıllarının bulunduğu mağara ve barınaklarda ortaya çıkarılmış olan ve şimdiye dek bilinmeyen bu örneklerle, Amudian

Kıyı hattı	Buzullar	Endüstriler	Mağara yerleşimleri	Açık hava yerleşimleri
Tyrrhenian I +45 metres	Mindel-Riss	Acheulean Tayacian ↓ Final Acheulean Yabrudian	Umm Qatafa G. Umm Qatafa F-E*. Tabun G. Umm Qatafa E*-D. Tabun F. Yabrud Umm Qatafa D. Tabun Ed-c Yabrud	Ras Beirut Ras Beirut Bahsas
Tyrrhenian II +15 metres	Riss-Würm Early Würm I	Levalloisian Amudian Yabrudian	Zumoffen. Tabun Eb. Yabrud Zumoffen. Tabun Ea. Yabrud	Ras Beirut. Chekka
Tyrrhenian III +6 metres	Inter-stadial Early Würm II Göttweig Inter-stadial	Levalloiso-Mousterian ↓	Ras el-Kelb > 52,000 B.P. Tabun D-B. Skhul. Ksar Akil. Kebareh, etc. 44,000-40,000 B.P.	Fossil dunes

DOĞU AKDENİZ

Tyrrhenian kıyı hattı ile ilişkili çizelge
(Garrod 1962)

YAKIN DOĞU
Orta Paleolitik yerleşim yerleri
(Garrod 1962)

1. Bahsas	9. Wadi Khareitun
2. Chekka	10. Jebel Qafzeh
3. Ras-el-Kelb	11. Sea of Galilee sites
4. Ksar Akil	12. Yabrud
5. Ras Beirut	13. Jerf Ajla
6. Adlun	14. Shanidar
7. Mt. Carmel	15. Zarzi
8. Skukbah	16. Hazar Merd

adı verilmiştir.¹ Amudian verilerini içeren çakıllı ve kumlu kıyı şeridindeki toprak yüzeyi, su çekilmesinin başlangıcından daha önce; denizin henüz 12 m.'lik (Tyrrhenian II) bir yüksekliğe ulaştığı zamana aittir (Garrod, 1962 s.242).

Yapılan değerlendirmeye göre özetle, Abri Zumoffen'in en eski temsilcileri Amudian bıçak endüstrisinin yaratıcılarıdır. Bunları Yabrudian yapımcıları izlemiştir. Tabun, Zuttiyeh gibi diğer bölgelerde de Yabrudian-Amudian birlikteliği söz konusudur. Yabrudian stil, buzul gerilemesinin ileri dönemlerine tarihlenmiştir.

Ras el-Kelb burnu, Nahr el-Kelb'in sol kıyısının denize açıldığı; II.Ramses döneminden II.Dünya Savaşı'na dek bu yoldan geçen orduların kayalara işledikleri figür ve yazıları içinde barındıran niteliği ile ün kazanmış olan bölgede yer almaktadır.

1958 yılında ana toprak parçasını kesen bir tünel yolunda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Orta Paleolitik ile nitelenen geyik ve gergedan dişleriyle birlikte Levalloiso-Mousterian niteliği taşıyan çakmaktaşları ele geçirilmiştir. Bu seviyenin deniz birikimleri ile doğrudan ilişki içinde bulunan 6 m.'lik kıyı

¹ Adlun'daki gerçek Yabrudian stili bıçak endüstrisinin varlığı için "Aurignacian öncesi" değini uygun görmeyen Garrod (1962 s.242), Turville-Petre'nin (1927) keskinleştirilmiş dilgi endüstrisinin ya da bıçakların varlığını belirten Galilee'nin Wady el-Amud'daki "Amudian" ismini benimsemektedir.

hattı olduğu belirtilmektedir (Tyrrhenian III). Yani Ras el-Kelb buluntuları erken Levalloiso-Mousterian'ın 6 m.'lik kıyı hattından su çekilmesinin başlangıç tarihiyle eştir. Dolayısıyla Zumoffen'deki 12 m.'den su çekilmesine ait çökeller, Amudian-Yabrudian birleşimi daha eski tarihli (Tyrrhenian II) olmalıdır (a.g.e. s.244).

Yine Garrod (a.g.e. s.239), sahil ve mağaraların farklı görüntüler ortaya koyması nedeniyle Levant bölgesi Orta Paleolitik kronolojisi için hâlâ çözülmemiş problemlerin olduğunu düşünmektedir. Şöyle ki, ikisi arasındaki tek birleşim noktası, 6 m.'lik sahil şeridinden (Tyrrhenian III) sonra ortaya çıkan ve ne kadar devam ettiği bilinmeyen Levalloiso-Mousterian'dır. Daha fazla iz yoktur. Ayrıca Beyrut'un 15 m. sahil şeridindeki (Tyrrhenian II) Levalloisian'a ve olasılıkla önceki dönemlerden miras kalan Chekka Levalloiso-Mousterian'ına hiç bir mağarada rastlanmamıştır.

Ayrıca, Mısır ve Doğu Akdeniz kıyısı arasında Filistin mağaralarında olduğu gibi Levalloiso-Mousterian ürünler veren Sirenaika (Cyrenaica) tortularına rastlanması, üstelik bunun 6 m.'lik kıyı hattı sonrası olması şaşırtıcı bulunmaktadır. Çünkü Mısır'da herhangi bir Yabrudian hatta Levalloisian izine rastlanmamıştır. Buralara nereden gelmiş olduğu bugün hâlâ çözülmemiş sorular arasındadır (a.g.e. s.246).

Kısaca, daha fazla ayrıntıyla güçlendirilmesi gereken Tyrrhenian II ve III'e ait kıyasal birikimler

ile radyo-karbon tarihlenmesine ilişkin veriler sonucunda Garrod'un (1962 s.247-248) değerlendirmesiyle, Tyrrhenian I ve Tayacian-Acheulean endüstrilerinin bir arada ele alındığı Levallois tekniği ortaya çıkmaktadır. Ancak ilk geręek Levalloisian, Tyrrhenian II'deki kıyı hattından elde edilmiştir. Deniz seviyesi düşmeye başladığı andan itibaren Amudian yapımcıları, bugün izlerinin bulunduğu Tyrrhenian II/III'ün alçak deniz seviyelerine dek kıyısal birikimlerden kaya sığınaklarını işgal etmiş; aynı düşüş ile birlikte bunları Yabrudian'lar izlemiştir. Ras el-Kelb'deki mağara da, Levalloiso-Mousterian'ın Tyrrhenian III kıyı hattındaki varlığının kanıtıdır ve MÖ 52 binden daha yaşlıdır. Bu endüstri kıyı çizgisinin 6 m.'ye dek düştüğü büyük deniz çekilmesine dek sürmüştür ve buna ilişkin veriler mağara, kum tepecikleri ve diğer toprak altı birikimlerden elde edilmiştir. MÖ 44 binden 40 bine dek uzanan son döneme ait radyo-karbon yaşları, inter-stadial döneme karşı gelmektedir.

Bu durumda Yakın Doğu'da iki Orta Paleolitik dönem endüstrisi ortaya çıkmaktadır. Yabrudian ve son buzul arası dönem sonlarından erken Würm'e ulaşan dönem arasına denk gelen, Yabrudian'dan daha yaygın Levalloiso-Mousterian olmak üzere.

Bugün Yakın Doğu sorununun büyük bölümünü, Levalloisian'dan Levalloiso-Mousterian'a uzanan yerel evrimin genel görüntüsünü aniden değiştiren Yabrudian endüstrisi oluşturmaktadır. Abri Zumoffen'deki Yabrudian kalıntıları erken Würm buzul çekilmesine karşılık gel-

mektedir. Ama son buzul arası dönemin erken safhalarında da bu döneme eşlik etmediği kesin değildir. Tabun'daki Amudian bulguları, Yabrurian tabakasının üst yarısına karşılık gelen Tabun E'de yoğunlaşmıştır. Yabrud'da bıçak endüstrisine ait buluntular, Yabrudian'ın son katlarında kendi aralarında sınıflanmışlardır. Problem, bu tabakaların Abri Zumoffen'in Amudian'ı ile aynı çağa ait olup olmadığıdır. Eğer aynı çağa ait ise, Adlun'da eski Yabrudian izleri kaybolmuş olmalıdır ki, bu da 12 m.'lik sahilden (Tyrrhenian II) daha eski bir tarihi beraberinde getirmektedir.

Diğer problem, Yabrudian-Amudian birlikteliği olarak adlandırılan, teknik ve tipolojide farklılık gösteren iki endüstri arasındaki açıklanmamış bir bağın varlığıdır. Ayrıca böylesine gelişmiş bir bıçak endüstrisinin varlığını tarihleme açısından erken bulunan araştırmacılar vardır. Adlun örneği; 50 bin yıl gibi bir zaman aralığının, Amudian'ın ve Avrupa'nın erken Üst Paleolitik endüstrilerinin ayırt edildiği anlamına gelmektedir. Görüldüğü kadarıyla Amudian da Yabrudian ile birlikte ortadan kalkmıştır, endüstriye ilişkin teknikler binlerce yıl sonra yeniden keşfedilmiş olmalıdır.

4. 2. - IRAK VE İRAN KÜLTÜRLERİ

Rowanduz ve Sulaimani arasında kalan dağlık bölgedeki Güney Kürdistan mağaraları Levant'tan (Doğu Akdeniz'den) farklılık göstermektedir (Garrod, 1962 s.246).

Doğu Akdeniz kültür etkisinin çok az olduğu bu bölgenin Mousterian niteliği en çok dar ve zorlukla ulaşılabilen noktalarıyla ön plana çıkmaktadır. Shani-dar mağarasında Mousterian kalıntıların çeşitli düzeylerinden biri olan (bir Üst Paleolitik-Mezolitik geçisini temsil eden) D tabakasında Solecki'nin bulmuş olduğu yedi insan iskeleti için Mount Carmel insanı ile benzerlikleri olduğu ama Tabun'a Skhul tipinden daha yakın görüldüğü belirtilmektedir. D tabakasının üst bölümleri radyo-karbon ile 50 binli yıllara tarihlenmiştir. Bu tarihlemeyi Garrod Ras el-Kelb'e oldukça yakın bulmaktadır. D tabakasının alt kısımları için daha soğuk, inter-stadial dönemin izlerinden sözedilmektedir.

İran yerleşim alanları Irak'ta olduğu gibi kireçtaşı mağara ve kaya sığınaklarında kapalı şekilde ve kumlarda ya da tepe doruklarında yüzey buluntuları olarak ortaya çıkmaktadır. Yirmi kadar Orta Paleolitik yerleşim yerinin çoğunluğu Zagros dağlarında yer almaktadır. Materyellerin özellikle de hayvan ve bazı durumlarda bitki kalıntılarının kalkerli yüzeyde daha iyi korunmuş oldukları belirtilmektedir (Smith, 1986 s.19)

İran'da Orta Paleolitiğin ne zaman başlamış olduğu kesin olarak söylenememektedir. Ama kronolojinin daha iyi kurulmuş olduğu bölgelere göre 80 bin ile 100 bin yıl öncesine yerleştirilmektedir. Bu yaklaşık son buzul arası dönem koşullarının daha soğuğa doğru değiştiği zamandır. Bu zamanda İran'da ne gibi çevresel değişimlerin olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte

sıcaklığın düştüğü, ülkenin büyük kısmında kuru veya yarı-kuru koşulların hüküm sürdüğü, kar sınırının aşağılara kaydığı, göllerin genişlediği, Basra Körfezi su düzeyinin önceden güney kıyılarında olduğu izlenimi verdiği ve orman topluluğunun olasılıkla Hazar bölgesi gibi korunaklı bölgelerin dışında azaldığı belirtilmektedir. MÖ 80 bin-62 bin arası ve MÖ 56 bin-42 bin arası yıl önceleri daha fazla orman topluluğu ve inter-stadial duraklamaların izin verdiği ölçüde, nemli koşulların olduğu zamanda, bu soğuk aşama boyunca pek çok değişimin varlığından sözedilmektedir. Bu duraklamalar, son buzul dönemi sırasında Avrupa'da olan değişimlerin çok iyi biliniyor olmasının aksine ne İran'da ne de Yakın Doğu'daki bir başka yerde tam anlamıyla saptanmamıştır. Shanidar mağarasında bu değişimlerin pollen ve iz element çalışmaları ile tanımlanması için bazı girişimlerde bulunulduğu ama sonuçların yetersiz olduğu ifade edilmektedir.

Batı İran'daki Zeribar Gölü'nden elde edilen tahminen 40 bin yıl öncesine ait meyve çekirdeklerinin pollenleri günümüzden daha soğuk ve kuru koşulların belirtisi olarak gösterilmektedir. Az miktarda meşe, fıstık ve akağaçlara karşılık bol miktarda Artemisia ya da pelin fundalıkları gibi step bitkileri tespit edilmiştir.

Yakın Doğu taş endüstrisinin çoğunun tamamıyla Mousterian olarak değerlendirilebileceğini belirten Smith (a.g.y.) için, dönemin erken evresine ait yonga üzerine yapılmış aletler, elbaltaları gibi bü-

yük aletler, kamalar ve çakıl taşı aletler hemen hemen ortadan kaybolmaktadır. Kenar kazıyıcılar, çontuklular, taş delgiler ve kalemler tipik örneklerdir. Levallois tekniği Acheulean dönemde olduğu gibi önem kazanmıştır.

Ayrıca Smith, İran Mousterian'ı için bugüne dek yanıtlanmamış sorular arasında gördüğü mağara buluntularıyla açık hava buluntuları arasındaki farklılıklarda; iki tip yerleşim yerinde uygulanan etkinliklerdeki değişikliklerin -olasılıkla yerleşim mevsimi ve kullanılmış olan kaynaklar-, var olan madde çeşitlerinin, belirli etnik gruplaşmanın getirdiği geleneklerin veya zaman içinde biriktirilegelen temel taş teknolojisindeki küçük değişikliklerin sözkonusu olabileceğini düşünmektedir.

Levallois teknik için, Levant bölgesi ile karşılaştırıldığında İran Orta Paleolitiğinde belirgin şekilde azalmanın görüldüğü belirtilmektedir. Zagros mağara yerleşim yerlerinde ender olmakla birlikte varlığı tespit edilmiştir. Bu farklılık bölgenin kültürel tercihlerine bağlanmaktadır.

İran'da, Hazer Merd gibi Zagros Orta Paleolitik yerleşim yerlerinde bulunan az miktardaki el baltalarının, yonga aletler ile elbaltalarının olduğu bölgelerdeki -Barda Balka gibi- erken endüstriyel geleneğin yerel gelişimine kanıt olabileceği ileri sürülmektedir. Ama buna Suriye-Filistin bölgesinden, Kafkasya'dan -ki topografya, iklim ve kaynaklar bakımından Zagros'a benzemektedir- ya da Orta Asya'dan (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan) gelen teknik hatta insan akımı olasılığı da eklenmektedir. Levant'ın

aksine Alt ve Orta Paleolitik taş işçiliğindeki Levallois tekniğin enderliğine yönelik yerel gelişimleri destekleyen, büyük oranda sürekliliği ve batıdan gelen zayıf dış ilişkileri ya da uyarıcıları işaret eden uzun vadeli bölgesel teknolojik geleneklerin olasılıkla bütün İran-Irak bölgesinde var olduğu varsayımının gelecekteki çalışmalarla kesinliğe ulaşacağı düşünülmektedir.

Son derece sınırlı ve yüzeysel çalışılmış İran arkeolojik materyelleri ile Kuzeydoğu İran'daki en erken Mousterian'ın yaşı ve birbirini izleyen gelişim modelleri hakkında tam olarak bir şey söylenememektedir. Mazandaran'daki Ké-Aram I yerleşim yerinin, son buzul arası sonu veya erken son buzul duraklaması (inter-stadial) -bugünküne çok benzeyen iklim ve orman koşullarını gösteren faunanın varlığı ile verdiği iddia edilmektedir ki, Irak'taki Shanidar mağarası yaklaşık 100 bin yıllıktır (Solecki 1963). Bunlar sadece tahminlerdir. İran veya Irak'taki tarih veren herhangi bir jeolojik depozite bağlandırılmamıştır.

Mousterian geleneğinin kendi içindeki gelişimi de belirlenebilmiş değildir. Nedeni üzerinde çalışılmış yerleşim alanlarını anlamlı bir sırada düzenlemenin imkânsızlığına ve çeşitli düzeye sahip çok az yerleşme alanının bilinmesine bağlanmaktadır. Mousterian için 50 bin veya 60 bin yıllık süre kabuledilebilir bir varsayımdır.

Genelde Zagros ve İran'ın geri kalan bölgelerindeki ürünler arasında önemli bir birliğin olduğu

ileri sürülmektedir. Elbaltaları enderdir ve küçüktür. Levallois yöntemi zaman zaman kullanılmıştır. Olasılıkla kargı atmada kullanıldığı düşünülen ya da delme amacıyla şekil verme işleminde kullanılmış olan uç ve yan kenar kazıyıcılarda yoğunluk vardır. Çok çeşitli delici aletler, çontuklu ve dişlemeli parçalar ve bir miktar kalem ortaya çıkarılmıştır. Bir diğer özellik Levant'ta sık rastlanan büyük ve kalın aletlere oranla küçük, ince ve dar aletlerin yapımında teknolojik bir eğilimin olması ve yongalamadaki Levallois tekniği ile birliktelik göstermesidir. Bütün İran ve Irak'taki Mousterian endüstri, ayırt edici bir bölgesel değişiklik olarak göze çarpmaktadır (Smith, 1986 s.20). Kemik ya da boynuzdan yapılmış aletler enderdir. Kemikten yapılmış aletlerin bastırma yoluyla taşı yongalamada (işlemede) kullanıldığı düşünülmektedir.

Yerleşim alanlarının çoğu Azerbaycan'dan Fars'a uzanan Zagros dağlarında ve bir olasılık Kuzeydoğu Khuzistan'da, Luristan ve Kürdistan'da bulunanların en yoğun dağılımı ile ortaya çıkmaktadır. Ülkenin iç kısımlarında -Tahran ovası ve Kerman'da- olasılıkla Mousterian'ın varlığından sözedilmektedir. Baluchistan'da herhangi bir Mousterian henüz tanımlanmamıştır. En azından on altı mağara ya da kaya sığınağı ve dört tane açık hava yerleşimi belirlenmiştir. Kalanı için ilk (asıl) kullanıcılar tarafından terk edilmiş veya su etkisiyle başka bir yerden taşınmış yerlerdeki yüzeyde bulunmuş olan izole edilmiş parçacıklar olduğu düşünülmektedir.

Luristan'da Khoramabad yakınlarındaki yerleşmeler en bilgi verici olanlardır. Mağara ve kaya sığınağı Mousterian ve Üst Paleolitik yerleşimleri, su kenarındaki kaynaklarla 1200 m. yüksekliğin hemen altındaki küçük vadide bulunmuştur. Bunların üç tanesi; Kunji mağarası, Gar Arjeneh kaya sığınağı ve Ghamari mağarası'dır. Buradaki Mousterian'ı yazarlar MÖ 50 bin ile 38 bin arasına yerleştirmektedirler.

Kunji Mağarası'nda yapılmış olan pek çok radyo-karbon tarihlmesi 40 bin yıl öncesini vermektedir. Taş endüstrisi başlıca yan kenar kazıyıcılar, eşyüzeyli üçgen uçlar, bir miktar delici ve kalem özellikli yonga aletlerden oluşmaktadır. Levallois teknik yoktur. Yaşam biçimi hakkında fazla şey bilinmemektedir. Çünkü faunal kalıntılar pek fazla korunmamıştır. Fakat en azından Kunji Mağarası'nda yaşayanlar için yaban eşekleri avladıkları ve keçi, sığır, kızıl geyik, inek ve domuzun zengin görünen çevrede var oldukları tahmin edilmektedir.

Sarsahun dağı civarında Kuh-i Dasht alanında, Luristan'daki başka bir Mousterian yerleşim yerinde mevsimsel etkinliklere ait bazı kanıtlar elde edildiği öne sürülmektedir.

Humian adıyla bilinen 1969 yılında keşfedilmiş olan kaya sığınağı, deniz seviyesinden yaklaşık 2000 m. yüksekliktedir ve Yakın Doğu'daki en yüksek paleolitik yerleşim yerleri arasında bulunduğu belirtilmektedir. Buradaki Mousterian'ın, yalnızca yaz uğraşılarının mümkün olduğu bir çevrede özelleşmiş dağ tipi

Mousterian'ı simgeleyebileceği belirtilmektedir. Bu görüşe göre burası olasılıkla ovalardan göç eden koyun ve dağ keçilerini avlamak için yazın uğranan bir yerleşim yeridir. Yine olasılıkla burada yaşayanlar bir şekilde Saimarreh nehrindeki Hulailan vadisinde bulunan diğer Luristan yerleşim yerleri ile ve Khorramabad'dakilerle ilişkili idiler (a.g.e. s.21).

Mortensen aynı civarda, deniz seviyesinden yaklaşık 930 m. yükseklikte, Acheulean yerleşim yeri Pal Barik yanında yedi Mousterian yerleşim keşfetmiştir. Bunlardan Ghar Villa ve Ghar Huchi kaya sığınağıdır. Diğer beşi işlenmiş çakmaktaşları içeren yüzey buluntu alanlarıdır. Taş aletlerin Khorramabad buluntularına benzediğini ama Levallois tekniğinin var olduğunu ifade eden Smith, Mortensen'in Hulailan yerleşim yerlerinin av partileri ile ilgili mevsimsel yerleşimleri temsil ettiğini düşündüğünü belirtmektedir.

Hulailan vadisinin üst kısmı ve yaklaşık 70-80 km. kuzeyi Bisitun ve Harsin yakınları ve Kermanshah ovasının ucundaki diğer Orta Paleolitik yerleşim yerleri grubudur. En iyi bilineni, Mousterian'ın pek çok Üst Paleolitik seviyenin altında tabakalandığı Tang-i Kenesht'teki Kermanshah'ın hemen dışında bulunan War-wasi kaya sığınağıdır. 1959-60'da B.Howe tarafından kısmen kazılmıştır. Taş endüstrisinin Zagros Mousterian'ı gibi görüldüğü belirtilmektedir. Faunal kalıntılar üzerinde dikkatle çalışıldığı ve ana av hayvanlarının yaban eşiği olduğu ama kızıl geyik, sığır, keçi ve koyunun da avlanmış olduğu öne sürülmektedir.

Küçük olan barınağın asıl kamp ya da avı parçalama yeri olmaktan çok, Üst Paleolitik'te de geçerli olduğu gibi yaban eşiği avlama ve gece konaklamasına hizmet ettiğine dair deliller bulunmaktadır (Turnbull 1975).

Bölgedeki diğer Mousterian yerleşim yerleri -Kermanshah yakınındaki Gar Kobeh ve Sar-i-Pol vadisindeki Kal-i Daoud- hakkında daha az şey bilinmektedir. Fakat endüstrinin aynı gibi görüldüğü belirtilmektedir.

İran'daki tek ve ilk kazılmış Mousterian yerleşim, Bisitun'daki Avcılar Mağarası'dır. Endüstrinin bazı Levallois unsurlar ile yapılmış bulunan Warwasi'dekine çok benzediği ifade edilmektedir. Faunal kalıntılara göre kızıl geyik temel av hayvanıdır. Equid -olasılıkla bir yaban eşiği- ve bazı ceylanlar kızıl geyikten sonra gelmektedir. Ancak koyun ve keçinin yokluğu garip karşılanmaktadır. Küçük bir yerleşim alanı olan Bisitun, bir mağaradan çok kaya sığınağıdır. Coon zayıf bir olasılıkla buraların Mousterian insanlarına daha ince işlenmiş ürünlerini (aletlerini) saklamada kullandıkları bir tür kutsal sandık görevi görebileceklerini düşünmektedir. Belki de Ghar-i-Khar yakınındaki yerleşim, Mousterian insanların Bisitun bölgesindeki gerçek yaşama yeri idi (Young ve Smith 1966).

1977 yılında Smith ve P.Mortensen çakmaktaşı örneklerin yakınındaki tepe kenarında çok büyük bir açık hava yerleşim yeri bulmuşlardır. Buranın pek çok prehistorik dönem boyunca aletlerin kaba taslak yapıldığı bir taş ocağı yerleşimi olabileceğini düşün-

mektedirler. Buradan rastgele toplanan bazı parçaların Mousterian'a benzer bir görünüme sahip oldukları belirtilmektedir. Buna pek uzak olmayan Harsin yakınlarındaki bir yarıda Smith tarafından bulunmuş olan (sit 17 olarak adlandırılan) mağarada, tabanda yan kenar kazıyıcıları da içeren bir miktar çakmaktaşı alet bulunmuştur. Kısaca Ganj Dareh'in erken Neolitik yerleşiminin bir kaç metre altındaki çakıl çökelleri içinde Orta Paleolitik olabilecek çakmaktaşı aletler ele geçirilmiştir (Smith 1975).

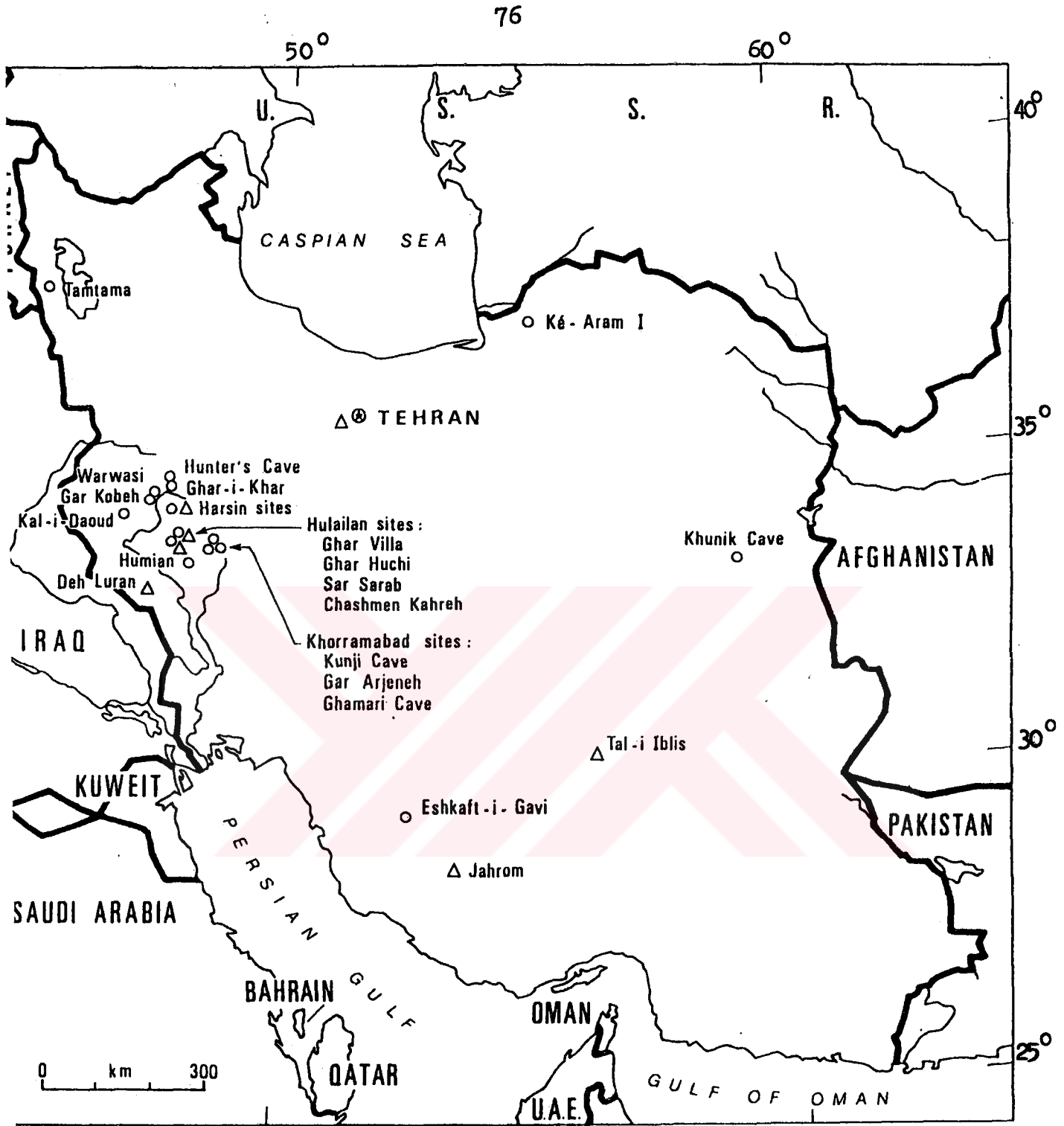
Kuzey ve Güney Zagros'larda Orta Paleolitik yerleşimlerine ait veriler daha azdır. Fars'da 1969'da Sumner, Basra Körfezi'nin yakınlarındaki Shiraz'ın güneydoğusundaki Jahrom'da dişlemeli ve çontuklu parçalar, kenar kazıyıcılar ve kalemlerin olduğu ve bir taş ocağı veya atölye (işlik yeri) gibi görünen büyük bir yerleşim alanı bulmuştur. Söz konusu bu alan için Hume (1976 s.250) Ladizian ile ilgili olabileceğini iddia etmesine rağmen Piperno (1972), olasılıkla Orta Zagros'taki Mousterian'dan bazı bakımlardan farklılık gösteren bir Orta Paleolitik'ten söz etmektedir.

Kur nehri tabanında (Sumner 1980) ve Shiraz yakınlarındaki Fars'da (Field 1939) bulunan oldukça az sayıdaki diğer yüzey buluntuları daha az bilgi verici niteliktedir. Kerman'daki Tal-i Iblis'de çok sayıda Mousterian benzeri parçacıkların bulunduğu belirtilmiştir (Caldwell 1967). Kuzey Khuzistan'daki Dasht-e-Gol'de, Iveh'de ve Izeh ovasında yüzey buluntuları saptanmıştır (Wright 1979). Hem İran hem de Irak'taki Khu-

zistan ovasında yer alan yüzey yerleşimleri mevcuttur. Ama Levallois çekirdekleri içeren Deh Luran düzlüğündeki yerleşim yeri gibi aletler içeren veya yerleşim türünü simgeleyenler hakkında çok az şey bilinmektedir (Hole ve Flannery 1967).

Coon'un 1949 yılında Zagros'ların kuzey ucundaki Urmiyeh yakınında (resmi olarak Rezaiyeh) Azerbaycan'da Tamtama adı verilen bir mağarada yaptığı kazılar sonucunda ele geçirilen az sayıdaki alet tipolojik açıdan Mousterian olarak değerlendirilmiştir. Deniz seviyesinden yaklaşık 1500 m. yükseklikte kışları olasılıkla bitki yetişmemesi nedeniyle, geyik ve diğer hayvanları avlayan insanlarca sıcak hava yerleşimleri kullanılmıştır (Coon 1951).

Orta Paleolitik açısından Kuzey İran'ın kalan kesimleri hemen hemen boştur. Tahran düzlüğündeki aluvyonlardan az sayıda Mousterian tipte alet tespit edilmiştir (Rieben 1955). Fakat Smith'e (1986 s.22) göre, Elburz dağlarından yalnızca bir, Kerman'ın kuyesindeki orta bölgede ise hiç bir yerleşim yeri bilinmemektedir. Bununla birlikte Ké-Aram I denilen Mazandaran'daki büyük mağara -ki bu Sovyet sınırına yakın Elburz'un doğu ucundadır- Zagros Mousterian'ına benzediği söylenen ufak aletler içermektedir (McBurney 1964). Burada avlanan sığır, kızıl geyik hatta gergedan gibi hayvanların orman koşullarını ve güncel tipteki iklimi yansıtmamasıyla son buzul arası döneme veya son buzul döneminin sıcak aşamasına denk geldiği öne sürülmektedir. Bu varsayımın faunal kalıntılardan ziyade

İRAN Orta Paleolitik yerleşim yerleri

(Smith 1986)

○ Mağara ya da kaya sığınağı yerleşimleri

△ Önemli açık hava yerleşimleri ya da yüzey buluntuları

diğer özelliklerin geçerlilik kazanabileceği zamana değin bazı zıtlıklarla birlikte kabul edilmesi gerektiği görüşü yaygındır.

Sonuç olarak, Afgan sınırına yakın Birjand'daki Khorasan (Harasan)'da bulunan Khunik mağarasında, Coon 1949 yılında Mousterian döneme ait aletler bulmuştur (Coon 1957). Hume (1976) İç Baluchistan'da "Ladizian" ın varlığını iddia etmişse de bu bölgeden henüz hiçbir şey bildirilmemiştir. Bununla birlikte Afganistan'da Orta Paleolitik yerleşimleri bilinmektedir. Makran kıyılarında pek çok yerde olasılıkla Orta Paleolitik yaşlı Levallois yonga ve çekirdekleri, kesici aletler, dişlemeli olabilecek parçalar içeren yüzey buluntuları bildirilmiştir. Fakat bundan fazlası söylenememektedir (Vita-Finzi ve Copeland 1980).

5. ANADOLU KÜLTÜRLERİNİN YAKIN DOĞU KÜLTÜRLERİ İLE KARŞILAŞTIRIMI

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi ülkemizdeki çalışmaların getirdiği ürünler çoğunlukla yüzey buluntularından oluşmaktadır. Son yıllarda Karain'de yapılan kazılar dışında ülkemiz Orta Paleolitiğine ilişkin araştırmalar, sağlıklı bir sonuca ulaşılmada yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden Anadolu'da sistemli birtakım araştırmaların yapılması özellikle bu araştırmaların istatistiksel çalışmalara dönüştürülmesi gerekmektedir.

Ülkemiz Orta Paleolitiğinin tanımlanmasında büyük yer tutan Karain endüstrisi için temel unsur yongadır ve Acheulean dönemden başlayarak Mousterian II ev-

resine dek görülen aletlerin büyük bir bölümünün kenar kazıyıcılardan oluştuğu belirtilmektedir. Bu çizgi süresince kenar kazıyıcı oranının Mousterian II'deki düşüşünü Yalçınkaya (1989 s.155) olasılıkla alet çeşitlenmesine bağlamakla birlikte kenar kazıyıcıların kendi içindeki çeşitlenmesinin de başarıyla uygulanmış olduğunu ifade etmektedir (Şek. 1; 2; 3; 4). Söz konusu kenar kazıyıcılar çakmaktaşıdan yapılmışlardır, boyutları küçüktür ve çoğunlukla yongalar, az olarak da dilgiler üzerine yapılmışlardır. Tip olarak daha çok tek kenar kazıyıcı ve bunun bir alt tipi olan tek dışbükey kenar kazıyıcı görülmektedir. Çoğunda kazıyıcı kenarın karşısında yer alan ham sırt (Şek. 5), olasılıkla parçanın kolay tutulması ve işlevin rahat yapılmasını sağlama amacını taşımasıyla açıklanmaktadır.

Ayrıca Quina ve yarı Quina tipler saptanmıştır (Şek. 6; 7). Ama bunların Acheulean evrenin üst seviyelerinden gelmiş olabileceği varsayımı, Karain'de Quina tip Mousterian'ın varlığını ortadan kaldırmaktadır (a.g.e. s.156).

Karain'de ön kazıyıcı ve alt tipleri de belirlenmiştir. Bu açıdan mağaranın oldukça doğal bir evrim sürecinden geçmiş olduğu vurgulanmaktadır. Aynı şey kazağılar için de geçerlidir (Şek. 8). İlk kez Orta Paleolitiğin ilk evresinde ortaya çıkan bu tipler, boyut olarak bilinenlerden daha büyüktür. Diğer bir alet tipi uçlardır. Özellikle Mousterian II evresinde yoğunlaşan uçların boyut açısından küçüldüğü belirlenmiştir (Şek. 9; 10). Sırtlı bıçaklar bunlara oranla farklı-

lık göstermektedir. Acheulean evrede yoğun olan bu alet sayısının Mousterian II evresindeki azlığı için, işlev açısından yerini ön kazıyıcılara bıraktığı görüşü ileri sürülmektedir (a.g.y.).

Karain'de delici aletler de mevcuttur. Delginin Mousterian II evresinde Acheulean'a oranla Üst Paleolitik tiplere yaklaşan bir biçimde arttığı saptanmıştır (Şek. 11). Ama taş kalemlerin gelişimi farklılık göstermektedir. İyi işlenmemiş olan bu alet grubunun en yoğun olduğu dönem Acheulean olarak belirlenmiştir. Mousterian'ın ilk evresinde saptanan düşüğün II'de de devam etmesiyle meydana gelen duraklamanın Üst Paleolitik'teki boyutları, gerekli incelemelerin henüz yapılmamış olması nedeniyle bilinmemektedir.

Dişlemeli aletler de benzer bir durumla açıklanmaktadır. Acheulean dönemde az sayıya sahip çontukluların Mousterian II evresinde ortadan kalktıkları ama bu evrede yok olmadan önce çontukların başka aletler üzerine dikkatli bir şekilde ince düzeltmelerle açıldıkları belirtilmektedir (Şek. 12). Gaga alet sayısı da Mousterian II evresine doğru azalmaktadır. Tek bir örnek dışında iyi işlenmemişlerdir (Şek. 13). Buna karşılık dik düzeltmelerle oldukça iyi işlenmiş olan budanmış yongalar mevcuttur (Şek. 14; 15). Ama Orta Paleolitik için ender görülen tiplerdir.

Karain'in sadece Mousterian II evresiyle bilinen mekik tipler, fazla kalınlık göstermemektedirler

(Şek. 16). İyi işçilik izleri taşıyan ama az sayıda bulunan bu tipler için ileri dönemlerde yoğunluk kazanabilecekleri düşünülmektedir (a.g.e. s.157). Sadece Mousterian II evresi bulgularına ait başka bir grup keskiler (Şek. 17), diğeri bir tane ele geçirilmiş olan yaprak biçimli parçadır (Şek. 18). Bu parça Orta Paleolitik için çözülmesi gereken sorunlardan biri olarak gösterilmektedir. Yine tek olarak ele geçirilmiş diğeri alet olacaktır (Şek. 19). Acheulean dönem verilerindendir. Varlığının rastlantı olup olmadığı soru işaretidir. Mousterian döneme ait elbaltalarının hem sayıca azaldıkları hem de boyut açısından küçüldükleri belirtilmektedir. İki yüzeyliler sayıca azdır ve boyutları küçüktür. Orta Paleolitiğin II.aşamasına ait kısmi iki yüzeyli adı verilen tek bir parça ele geçirilmiştir (Şek. 20).

Diskler Karain'de enderdir. Orta Paleolitiğin ilk evresinde daha çok disk biçimli çekirdeklerin işlenmesiyle elde edildikleri öne sürülmektedir (Şek. 21).¹

Yapmış olduğu değerlendirmeler sonucunda Yalçınkaya (a.g.e. s.159) tarafından belirtilen Mousterian'ın ilk evresi sayıca az iki yüzeylilerle Acheulean tip yongaların görüldüğü, olasılıkla kısa süreli Acheulean

¹ Karain mağarası Orta Paleolitik endüstrileri için yapılan değerlendirme ve şekillerde verilen çizimler için bkz. (Yalçınkaya 1989).

gelenekli Mousterian ve Levallois unsurların arttığı Levalloiso-Mousterian kültürleri ile karakterize edilmektedir.

II. aşamada Levallois tekniğinin değişik bir görünümle sergilendiği Levalloiso-Mousterian, uçlarla karakterize edilen klâsik Mousterian ve Üst Paleolitik unsurların ortaya çıkmaya başladığı Aurignacian öncesi kültürleri sözkonusudur.

Ülkemizde sistemli bir biçimde kazılan mağara -nın sadece Karain oluşu, birçok eksikliğimizin göstergesidir. Bu açıdan henüz devam eden kazıdaki tüm verileri kesin olarak kıyaslamada kullanmak doğru değildir. Burada verilenler belirtilen özelliklere dayanan tahmini sonuçlardır.

Ayrıca Hatay yakınlarındaki Tıkalı mağara Levalloiso-Mousterian endüstrisi için -her ne kadar veriler stratigrafik bir düzene dayanmasa da- öne sürülen başka bir görüşte, paleolitik tabakalarda ele geçirilmiş olan çakmaktaşı ender olarak da sert kum taşından yapılmış olan aletlerin çoğunda vurma yüzeylerinin önceden hazırlanmış olduğu belirtilmektedir. Bu vurma yüzeylerinin bir kısmının düz, bir kısmının da dışbükey özellik gösterdiği belirlenmiştir. Dilgilere oranla çoğunluğu yongaların oluşturduğu endüstri için Avrupa, Yakın Doğu (Yabrud) ve Kuzey Afrika'nın (Ain Methercem) Orta Paleolitik kültürlerinin aynısı olmakla birlikte daha çok La Ferrassie tipine yaklaştığı düşünülmektedir. Aynı zamanda mağarada tamamlanmamış aletlerle birlikte, yongaların, çekirdeklerin, artıkların ve

vurguçların varlığı, mağaranın iskan yeri olmaktan çok bir atölye olduğuna kanıt olarak gösterilmektedir. Paleolitik tabakalarda ele geçirilmiş olan kullanılmış kemik parçaları Filistin'in Üst Levalloiso-Mousterian endüstrisiyle karşılaştırılmaktadır (Şenyürek, 1959 s.15).

S O N U Ç

Tarih her zaman için ekonomik toplumsal biçimlenmelere uygun bir gelişim ve değişim göstermiştir . Bu biçimlenmelerin özünü üretim güçleri ve yöntemleri oluşturmaktadır. Belirleyici bir nitelik taşıyan bu yöntemlerle nelerin nasıl üretildikleri saptanabilmektedir.

Üretim güçlerinde, özellikle paleolitik topluluklar için çeşitli dönem ve bölgelerdeki insanların biyolojik ve fizyolojik konumları, gelişmişlik düzeyleri, çalışma nitelikleri ve yetenekleri, teknik, dinsel ve ideolojik birikimleri sözkonusudur. Bunları geçici olsun ya da olmasın doğa ve iklim koşulları belirlemektedir. Doğa-iklim koşullarının belirleyicisi de bölgenin coğrafik durumu, fauna ve flora dünyası ve hammadde kaynaklarıdır.

Bütün bu üretim güçlerinin birbirlerine etkileşimi, biri ya da diğ erinin önemi, içinde bulunduğu dönem ve koşullara göre değişmektedir.

Örneğin; Orta Paleolitik endüstrisinin oldukça büyük bir bölümünü yüzey buluntularının oluşturduğu ülkemizde kullanılmış olan hammaddenin bütünüyle yerli olduğu belirtilmektedir. Yoğun olarak çakmaktaşı,

az olarak da obsidyen, bazalt ve andezit kullanımı sözkonusudur. Bu çeşit püskürük kayaların (bazalt, obsidyen, andezit) İç Anadolu, Doğu Anadolu, kısmen Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaşmasına oranla çakmaktaşıları daha geniş bir yayılım alanı göstermektedir. Aletlere daha çok İç Anadolu bölgesinin yukarı Sakarya, Akdeniz'in Antalya, az olarak da Güneydoğu Anadolu bölgesinin kuzeybatı kesimlerinde rastlanmıştır. Endüstride çoğunluğu Levalloiso-Mousterian tipte aletler oluşturmaktadır. Ülkemiz için kronolojik açıdan sağlıklı bulgular veren tek yerleşim yeri Karain mağarasıdır. Bu nedenle Anadolu Orta Paleolitiğini daha çok bu mağaranın bazında vurgulamak yerinde olacaktır. Buna göre Karain'de Levalloiso-Mousterian, klâsik Mousterian ve Aurignacian dönem öncesi kültürlerinin görüldüğü endüstride disk biçimli çekirdekler ve yonga üzerine yapılan aletlerin büyük çoğunluğunu oluşturan kenar kazıyıcılar ağırlıktadır.

Karain mağarası yakın çevresinde çakmaktaşı yataklarının bulunmayışına dayanarak, endüstri yapımında kullanılan çakmaktaşılarının olasılıkla akarsu ve deniz kenarlarında başka yerlerden taşınarak gelmiş çakıl taşı halindeki çakmaktaşıları oldukları belirtilmektedir (Yalçınkaya, 1989 s.152). Aynı zamanda çakmaktaşı mineral yapısında saptanan farklılıklar, paleolitik toplulukların artan nüfusun ihtiyacını karşılayabilme açısından yenilerine yönelmeleriyle açıklanmaktadır.

Hammadde ve teknik işçilik arasındaki ilişki açısından Karain için mikro-Mousterian endüstri sözkonusu edilmektedir (a.g.y.). Aynı zamanda endüstri için

hammadde boyutlarının ortaya çıkardığı düşünce tarzlarından biri olarak da Orta Paleolitiğin son aşamasındaki Levallois teknik için yerel bir özellikten söz edilebileceği belirtilmektedir. Yapılan incelemeye göre bu teknik hammaddenin biçimine oldukça iyi uygulanmıştır. Bombeli çakmaktaşı kabuğu merkezci çıkarımlarla kaldırılmış ve Levallois çekirdekler elde edilmiştir. Böylelikle çevrede bulunan hammadde ekonomik bir üretim biçimiyle kullanılmış olmaktadır. Uygun boyutlarda hammaddenin bulunduğu durumlarda ise klâsik Levallois tekniğinin uygulandığı belirlenmiştir.

Karain bulgularına göre, çekirdeğin özel bir biçimde hazırlanmasından sonra yonga ve dilgi üretiminin Acheulean dönemde başlamış olduğu ileri sürülmektedir (a.g.e. s.154).

Yongalama işleminde sert vurgaçların yanı sıra yumuşak vurgaçların da kullanıldığı tespit edilmiştir.

İşleme teknikleri açısından Karain endüstrisi -Levallois olan ya da olmayan küçük bir yonga ve dilgi grubu için- düzensiz ve devamsız düzeltilerle değerlendirilmektedir. Düzelti tipi olarak çoğunlukla pulcuklu düzelti tercih edilmiştir. Diğer bir işleme tekniği ender olduğu bildirilen sırtı inceltme işlemidir. Topuk üzerinde de birtakım işlemlerin yapıldığı belirtilmektedir. Genellikle kalın olan parçaları kolayca elde tutma ya da bir sapa takma amacıyla mı gerçekleştirilmiş olduğu bilinmemektedir.

Ülkemize oranla çok daha fazla araştırılmış olan Yakın Doğu bölgelerinden İsrail kıyı hattına ait

yüzey buluntularına dayalı endüstri oldukça zengin bir Levallois üretim üzerinedir. Özellikle disk biçimli çakirdekler çoğunluktadır. Hammadde olarak kullanılan çakmaktaşının Akdeniz'e açık nehirlerden ya da dağ eteklerinden buralara getirilmiş olması gerektiği düşünülmektedir (Ronen, 1977 s.190).

Yine kronolojik açıdan ele geçirilmiş olan endüstri Doğu Akdeniz ya da Levant adı verilen bölgede yoğunluk kazanmaktadır. Buna göre Yakın Doğu endüstrisi için iki tip sözkonusudur. Bıçak endüstrisine dayanan Yabrudian ve Levalloiso-Mousterian.

Yabrudian'a oranla çok daha yaygın olan Levalloiso-Mousterian için Leroi-Gourhan'ın (1968 s.100-105-106 ve 107) ileri sürdüğü görüşe göre, Levallois üretim karakteristik olarak rötuşlanmış veya ince yüzeyli bir üretim için, aletlere şekil vermede kullanılabilecek pek çok Mousterian yongaya ihtiyaç göstermektedir. Sonuçta Levallois ürünler normal olarak azdır. Çakmaktaşı açısından fakir veya bir sığınakta olduğu gibi toprağın uzun süre çorak kaldığı yerlerde tüm belirleyici özelliklerini kaybedinceye kadar değişime uğramış olabilmektedirler.

Ayrıca şekil ve işlev arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Kenar kazıyıcıların hepsi önceden hazırlanmış sırtlı yongalardan, kabası (kabuğu) alınmış yongalardan, uçlardan hatta Levallois bir yongadan veya uçtan olabilmektedir. Başlangıç şekilleri, işlevler aynı olsa da tip olarak ayırt etmeyi sağlamaktadır. Yoğunluk değişimleri alet çeşitliliğini değil sitlerde

yaşayanların tercih ve ihtiyaçlarını belirlemektedir. Başka bir deyişle, çok defa keskinleştirilmiş aynı seri kenar kazıyıcılar aynı işlev etkisiyle kendi morfolojilerini oluşturmaktadırlar. İstatistik tipoloji önemli ve belirleyici değişimleri ortaya koymaktadır ama Levalloiso-Mousterian endüstri topluluğunun açıklanması ancak gerekli düzeltmelerin yapılmasına bağlıdır.

Bazı yenilikler dışında çeşitli tipteki kazıyıcı ve uçların sabit şekilleri çoğunluktadır. Buna az sayıda da olsa ön kazıyıcılar ve kalemler eklenebilmektedir. Geri kalanlar tükeninceye kadar keskinleştirilmiş, işlenmiş son derece değişik parçalardan oluşmaktadır. İçbükey ön kazıyıcı olarak kullanıldığı bilinen ve Batı Avrupa'da Üst Paleolitiğe yaklaşıırken bol miktarda görülen dişlemeli ve çontuklular da önemlidir.

Levallois izlerindeki değişimlerle ve bütün küçük ayrıntılarla Levalloiso-Mousterian Fransa'da, İspanya'da, İtalya'da, Yunanistan'da, Rusya'da, Mısır, Libya ve Cezayir'de çekirdeklerin veya kullanılmamış artıkların sözkonusu olduğu temeller üzerine oturmaktadır. Kültürel görünüm yakalamanın zor olduğu Levalloiso-Mousterian olayı ve gelişimi, uygun olmayan boyutlarda ve kötü işlenmiş malzemeden en iyisini elde etmeye çalışan, kesici özelliklerin iyileştirildiği özellikle kesici aletlerin yapımına yönelik bir usulün ortaya konduğu teknik bir dönem olarak kabul edilebilir (a.g.e. s.106).

Ürünlerdeki boyut ve kalite farkının getirdiği değişikliklere rağmen belirtilerin özünde tekdüzeliğin

olduğu ileri sürülmektedir. Normal olarak Orta Paleolitik dönemde neyin mükemmel şekil olarak ortaya çıkabileceğini, Acheulean'dan itibaren işleme tekniğinin değişik bir dalı gibi ortaya çıkan ve Üst Paleolitik'te rastlantı sonucu görülen uzun parçalardan hangilerinin öncü şekiller olduğunu kestirmenin oldukça zor olduğu vurgulanmaktadır.

İlginç olarak görülen diğer bir belirti, iki yüzeylilerin Orta Paleolitik dönemdeki girintili çıkıntılı varlığıdır. Afrika'da olduğu gibi Avrupa'da iki yüzeyli şekillerin Levalloiso-Mousterian'ın ortaya çıkmasından çok uzun süre sonra bile görüldüğü belirtilmektedir (Micoquian, Acheulean gelenekli Mousterian gibi). Ancak iki yüzeyliler incelik hafiflemekte ve sayıları kenar kazıyıcılara oranla çok azalmaktadır. İki yüzeylilerin Üst Paleolitik'teki Szeletian ve Solutrean'da tekrar ortaya çıkmasının devamlılığa bağlı olup olmadığının soru işareti olduğunu belirten Leroi-Gourhan'ın (a.g.e. s.107) bir başka varsayımı, Orta Paleolitik dönemde iki yüzeylilerin stratigrafik tırmanışlarına paralel olarak gelişen işlevleri hakkındadır. Bıçak olduğu belirlenen Acheulean iki yüzeyliler, normal olarak yerini kenar kazıyıcıya ve uca bırakmış olmalıdır. Micoquian'da da aynı sivri şekli almaktadır. Ayrıca o dönemin iki yüzeylisinin varlığı işlevsel nedenlerden çok üretim artıklarının kullanım alanı bulmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

Bütün bu değerlendirmelere rağmen Yakın Doğu Orta Paleolitinin rayına oturması için çözülmesi ge-

reken problemler bitmiş değildir. Daha ayrıntılı bir çalışma gerekmektedir. Aynı şey ülkemiz için de sözkonusudur. Stratigrafik bir temele oturarak sözünü edebildiğimiz yerleşim yerinin sadece Karain oluşu, üstelik her yönüyle oldukça zor koşullar altında gerçekleştirilen kazı ve çalışmaların bitmemiş olması yapılması gereken bir çok şeye kanıttır. Bugün getirilen yorum ve karşılaştırmanın dayandırıldığı veriler henüz oldukça azdır.

Bu da ülkemizin değerlendirmedeki yerini ortaya koyabilmemiz açısından ne denli kısıtlı olduğumuzu açıkça göstermektedir. Yine de Karain'i çıkılan ilk basamak olarak görmekteyiz ve ilerideki çalışmalarla bu boşluğun kapatılacağı, basamak sayısının artmasıyla birlikte oluşturulacak olan Anadolu kronolojisinin konumumuzdaki fonksiyonunu öğrenebileceğimiz inancını taşıyoruz.

SUMMARY

"The reactions shown by man while trying to preserve his place in the ecological balance resulted in cultural differences and variations. We observe that firstly in the prehistorical times.

Natural medium of the subject-matter times is Pleistocene. The features of Pleistocene is to show hard and short-term climatical changes. Temperature changes caused various climatical zones in some certain parts of the earth; and the North parts of the earth were affected by glaciers, so were the South parts by precipitations.

In view of the forward and backward movements of glaciers, Pleistocene is parted into three stages: lower, medium and upper parts; the topic treated here is the medium stage. The point is that the characteristics and effects of the Middle Pleistocene Period that goes about 100.000 years back within a vast period of time in which man and nature lived one within the other from the very first moment of man's existing on earth.

The regions and time handled in order to fix the place of Anatolia with regard to the universality con-

cerning the production carried out by the Prehistoric man in his life struggle can never be regarded to be determining factors for a sufficient and sound inference. For the investigations carried through have remained superficial for the aimed conclusion. Yet it is certainly possible to form a framework of approach.

Today we mention the existing of universality for the created industry, but to what extent? And what are the reflections of local characteristics to universality?

The only thing that could be said is that the industry in the Middle Palaeolithic period mainly consisted of incisive objects. The result of the strikes applied to the rocks is a series of behaviour that allow the products of noticeable shape having relatively less breaking effects to occur. These series of actions and the outcomes have occurred during the development of the very early products and behaviour related to the productions of choppers and bifaces. It is certain that the representatives of the ancient world have perfectly learned the style originating from the freedom of being face to face with the object, in large areas through the thousands of generations. But it is not possible to claim that the beginning consisted of a sole point. Flake wastes and tools changing their places put forward that the medium (the conditions forcing to carve stone) emerged in short terms everywhere."

BİBLİYOGRAFYA

- ATALAY, İ. : Türkiye Jeomorfolojisine Giriş, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları No.9, İzmir, 1982.
(Konuyla ilgili adı geçen yazarlar bu kitapta yer almaktadır).
- BORATAV, Ç. : "İlkel toplumlarda besin elde etme faaliyetleri", Antropoloji Dergisi, C.I, Sayı 1, Ankara, 1963, s.105.
- BORDES, F. : The Old Stone Age, George Weidenfeld and Nicolson Limited, Verona, 1968.
- BOSTANCI, E. : "Kanal Mağarası'nda Levallois-Moustérian seviyede keşfedilen bir üst canine ile Alt Aurignacian seviyede bulunan bir mandubulae molar hakkında bir inceleme", Antropoloji Dergisi, Sayı 5, Ankara, 1969-70, s.9-45.
- CHAMPEL, R. : "The sistematics of man", Nature, 1962.
- CHILDE, G. : Tarihte Neler Oldu, Odak Yayınları:10, Tarih Dizisi:2, Ankara, 1974.
- ÇİNER, R. : "Gaziantep çevresinde paleolitik buluntular", DTCT Dergisi, C.XVI, Sayı 3-4, Ankara, 1937, s.125-129.

DEMİRİSOY, A. : Kalıtım ve Evrim, Ankara, 1984, s.759-763.

ERGUVANLI, K. : "Gaziantep-Narlı arasında bulunan paleolitik aletler hakkında bir not", Belleten, C.X, Sayı 39, Ankara, 1946, s.375-379.

GARROD, D. : "The Middle Palaeolithic of the Near East and the Problem of Mount Carmel Man", The Journal of the Royal Anthropological Institute, Volume 92, Part 2, 1962, p.232-249.

KANSU, Ş.A. : "Ankara ve civarının prehistoryasında yeni buluşlar", II.Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937), TTKY, C.IX, Sayı 2, Ankara 1937, s.35-48.

KANSU, Ş.A. : Türk Tarih Kurumu Prehistorik Araştırmaları, TTKY, C.III, Sayı 9, Ankara, 1938, s.93-97.

KANSU, Ş.A. : "Anadolu paleolitğine dair bir not", Türk Antropoloji Dergisi, Sayı 19-22, Ankara, 1939, s.330-335.

KANSU, Ş.A. : Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Etiyokuşu Hafriyat Raporu, TTK, C.V, Sayı 3, Ankara, 1940.

KANSU, Ş.A. : "1944 yılı Hatay'da (Antakya) bulunan Üst Acheulean (Micoque) ve Niğde, Nevşehir çevrelerinde toplanan Levalloisian aletler hakkında bir not", Belleten, C.IX, Sayı 34, Ankara, 1945, s.293-295.

KÖKTEN, İ.K. : "Doğu Anadolu Kars bölgesinin tarih öncesi araştırmalarına dair ilk not", DTCTF Dergisi, Sayı 1-2, Ankara, 1943, s.119-121.

- KÖKTEN, İ.K. : "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da yapılan tarih öncesi araştırmaları", Belleten, C.VIII, Sayı 32, Ankara, 1944, s.659-680.
- KÖKTEN, İ.K. : "Kuzeydoğu Anadolu prehistoryasında Bayburt çevresinin yeri", DTCF Dergisi, C.III, Sayı 1-5, Ankara, 1945, s.439-443.
- KÖKTEN, İ.K. : "1946 yılı tarih öncesi araştırmaları, Antalya, Diyarbakır, Urfa, Gaziantep çevreleri", Belleten, C.XI, Ankara, 1947, s.161-163.
- KÖKTEN, İ.K. : "Bazı prehistorik istasyonlar hakkında yeni gözlemler", DTCF Dergisi, C.V, Ankara, 1947, s.223-236.
- KÖKTEN, İ.K. : "1949 yılı tarih öncesi araştırmaları hakkında kısa rapor", Belleten, C.XIII, Sayı 52, Ankara, 1949, s.811-829.
- KÖKTEN, İ.K. : "Anadolu'daki prehistorik yerleşim yerlerinin dağılışı üzerine bir araştırma", DTCF Dergisi, C.X, Sayı 3-4, Ankara, 1952, s.167-207.
- KÖKTEN, İ.K. : "Antalya'da Karain mağarasında yapılan prehistorya araştırmalarına toplu bir bakış", Belleten, C.XIX, Sayı 75, Ankara, 1955, s.271-283.
- KÖKTEN, İ.K. : "Tarsus-Antalya sahil şeridi üzerinde ve Antalya bölgesinde yapılan tarih öncesi araştırmaları", Türk Arkeoloji Dergisi, C.VIII, Sayı 2, Ankara, 1958, s.10-16.
- KÖKTEN, İ.K. : "Maraş ve Antalya Vilayetinde süreli dip-tarih araştırmaları hakkında kısa bir rapor", Türk Arkeoloji Dergisi, C.XI, Sayı 1, Ankara, 1961, s.40-44.

- KÖKTEN, İ.K. : "Karain'in Türkiye Prehistoryasındaki yeri", TCD, C.XVIII-XIX, Sayı 22-23, Ankara, 1964, s.17-27.
- KÖKTEN, İ.K. : Keban Projesi 1972 çalışmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri 3, No.4, Ankara, 1972, s.2 - 7.
- LEAKEY, L.S.B. : İnsanın Ataları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- LEROI-GOURHAN, A. : La Préhistoire, Presses Universitaires de France, Paris, 1968.
- OZANER, S. ve SARAÇ, G. : "Kuvaterner Kronostratigrafisi ve Türkiye'den Örnekler", Yeryuvarı ve İnsan, C.X, Sayı 3, Ankara, 1985, s.20-25.
- RONEN, A. : "Mousterian sites in red loam in the coastal plain of Mount Carmel", Eretz-Israel, from print, Archaeological, Historical and Geographical Studies, C.XIII, Israel Exploration Society, Jerusalem, 1977, p.184-189.
- RONEN, A. : "Human remains in Israel in their archaeological context", Hominid Evolution: Past, Present and Future, 1985, p.329-334.
- SCHULTZ, G. : Glaciers and the Ice Age, Holt, Rinehart and Winston, Inc. New York, 1963.
- SMITH, P.E.L. : Palaeolithic Archaeology in Iran, The American Institute of Iranian Studies, 1986.
(İran Orta Paleolitiği ile ilgili adı geçen yazarlar bu kitapta yer almaktadır).
- SONNEVILLE - BORDES, D. : La Préhistoire Moderne. L'Age de la Pierre Taillée, Pierre-Fanlanc, Périgueux, 1972.

- SOYLU, G. : "Niğde'nin prehistoryasına yeni katkılar", Antropoloji Dergisi, C.III, Ankara, 1965, s.195-198.
- SOYLU, G. : Prehistorik devirlerde avcılık ve Türkiye'deki izleri, Doktora Tezi, Ankara, 1971. (Erol, O.-1966 ve Pearson, R.-1964 bu kitapta yer almaktadır).
- SUZUKI, H. ve TAKAI, F. : The Palaeolithic site of Douara Cave in Syria, University of Tokyo Press, 1974.
- ŞENYÜREK, M. : "Ankara civarında bulunan birkaç paleolitik alete dair not", DTCF Dergisi, C.II, Sayı 3, Ankara, 1944, s.341-345.
- ŞENYÜREK, M. : "Türk Tarih Kurumu adına yapılan Karain kazısında bulunan iki fosil dişe dair kısa ön rapor", Belleten, C.XIII, Sayı 52, Ankara, 1949, s.833-834; 835-836.
- ŞENYÜREK, M. : "Tıkalı Mağara'nın Paleolitik endüstrisine dair bir not", Belleten, C.XXIII, Sayı 89, 1959, s.9-23.
- YALÇINKAYA, I. : "Samsat-Şehremuz Tepesi çevresi paleolitik çağ yüzey araştırmaları", I.Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul, 1983, s.13-20.
- YALÇINKAYA, I. : "1985 yılı Karain Kazıları", VIII.Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, 1986, s.21-37.
- YALÇINKAYA, I. : "1986 yılı Karain Kazıları", IX.Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, 1987, s.15-37.

YALÇINKAYA, I. : "1987 yılı Karain Kazısı", X.Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, 1988, s.15-22.

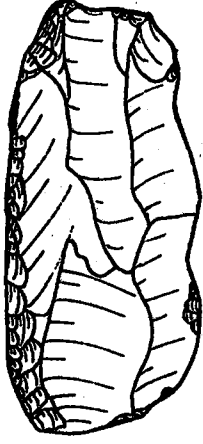
YALÇINKAYA, I. : "1988 yılı Karain Kazıları", XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, 1989, s.39-47.

YALÇINKAYA, I. : Alt ve Orta Paleolitik yontmataş endüstrileri biçimsel tipolojisi ve Karain Mağarası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

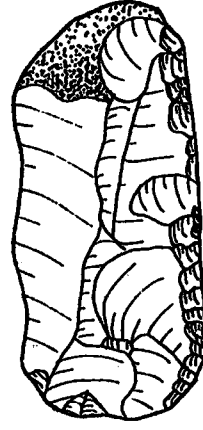

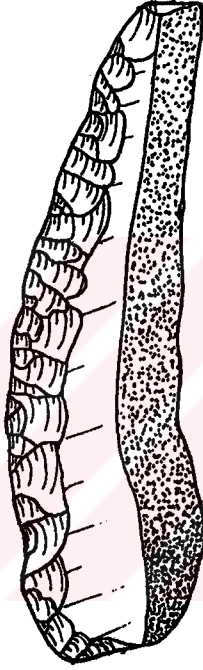
S E K I L L E R

Şek. 1

Şek. 2

Şek. 3

(Yalçınkaya 1989)

Şek. 1 (Lev.XLII/5)

Tek düz kenar kazıyıcı

Şek. 2 (Lev.XLII/9)

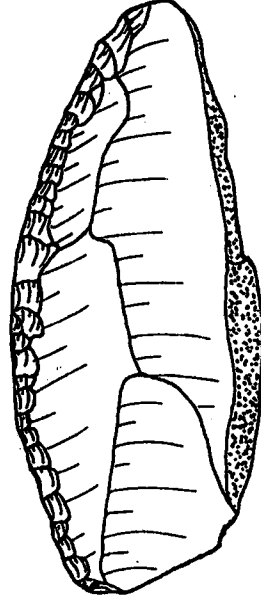
Tek yan kenar kazıyıcı

Şek. 3 (Lev.XLIV/5)

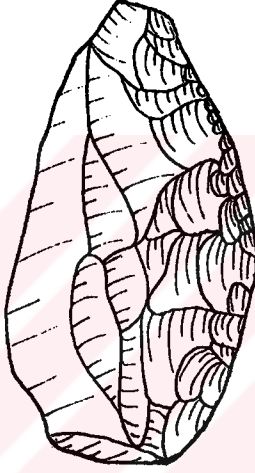
Dilgi üzerine basit tek dışbükey kenar kazıyıcı

Şek. 4

Şek. 5

Şek. 6

(Yalçınkaya 1989)

Şek. 4 (Lev.XLV/5)

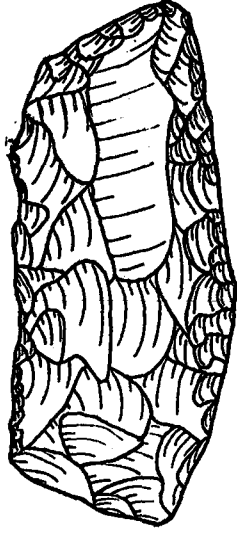
Tek içbükey kenar kazıyıcı

Şek. 5 (Lev.XXI/6)

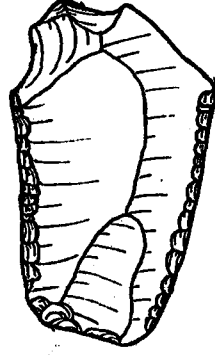
Basit tek dışbükey kenar kazıyıcı

Şek. 6 (Lev.XLIV/3)

Quina tip tek dışbükey kenar kazıyıcı

şek. 7

şek. 8

şek. 9

şek. 10

(Yalçınkaya 1989)

şek. 7 (Lev.XLIV/4)

Yarı Quina tek dışbükey kenar kazıyıcı

şek. 8 (Lev.XLVI/3)

Kazağı

şek. 9 (Lev.LIV/1)

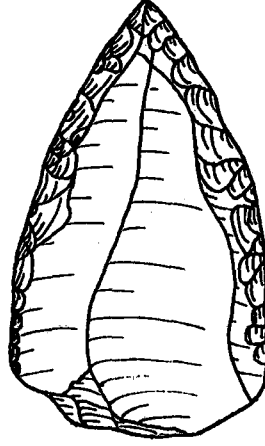
Klasik Mousterian uç

şek. 10 (Lev.LIV/7)

Uzun Mousterian uç

şek. 11

şek. 12

şek. 13

şek. 14

(Yalçınkaya 1989)

şek. 11 (Lev. LVII/3)

Eğik taş delgi

şek. 12 (Lev. LII/2)

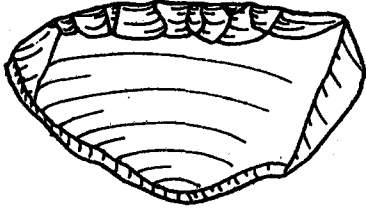
Klasik Mousterian uç

şek. 13 (Lev. XXXVI/5)

İki Clactonian çontuklu gaga alet

şek. 14 (Lev. XXVIII/1)

Budanmış yonga

Şek. 15

Şek. 16

Şek. 17

(Yayçinkaya 1989)

Şek. 15 (Lev.XLIX/3)

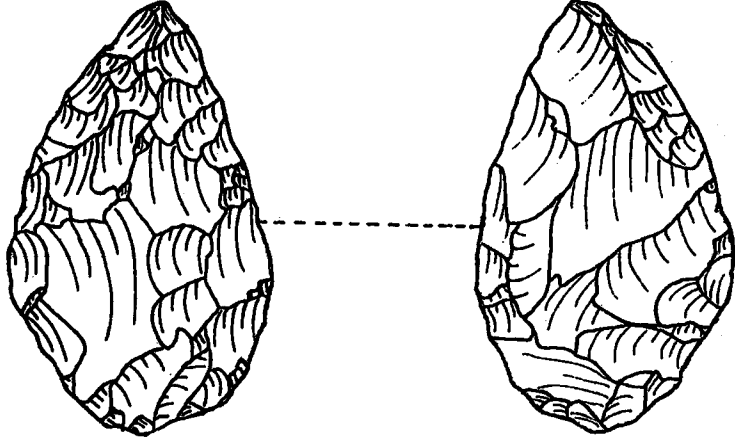
Budanmış yonga

Şek. 16 (Lev.LX/3)

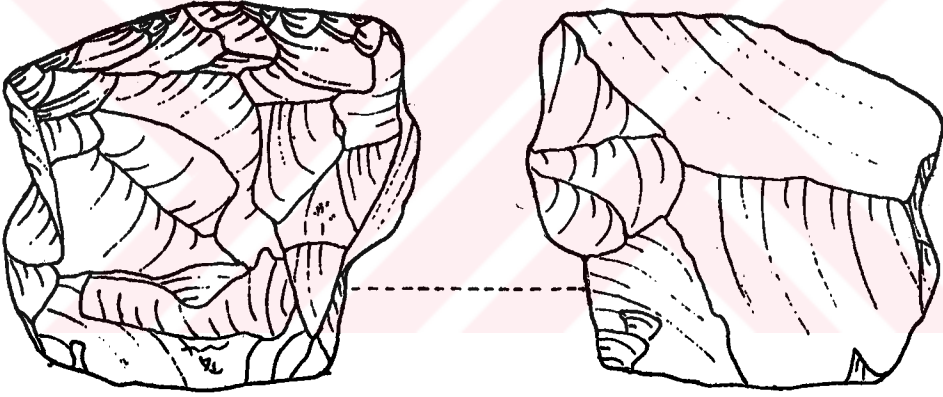
Tipik olmayan mekik alet

Şek. 17 (Lev.LXI/5)

Keski

şek. 18

şek. 19

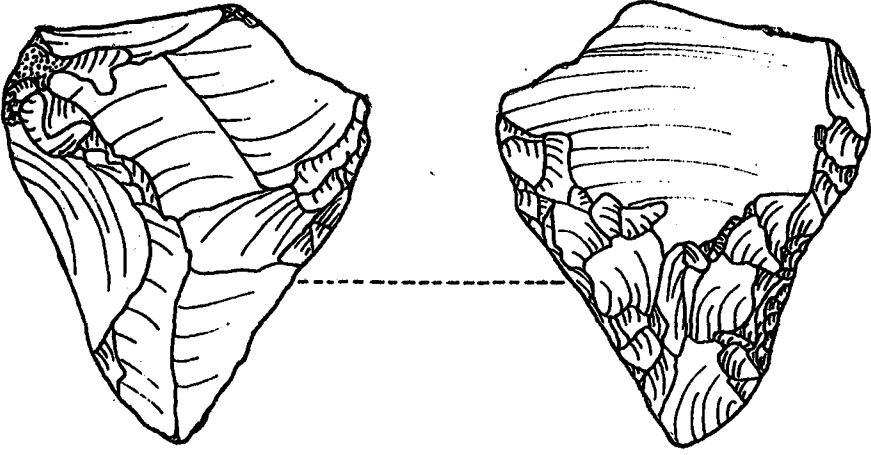
(Yalçınkaya 1989)

şek. 18 (Lev.LX/2)

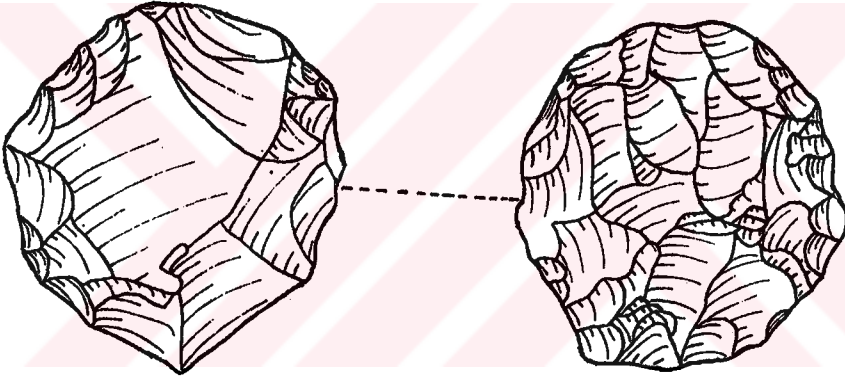
Yaprak biçimli parça

şek. 19 (Lev.XVIII/2)

Nacak

şek. 20

şek. 21

(Yalçınkaya 1989)

şek. 20 (Lev.LX/1)

Kısmî iki yüzeyli

şek. 21 (Lev.XXXVIII/2)

Disk biçimli çekirdek üzerine disk

H A R İ T A L A R

T. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi